

PROGRAM OBUKE NASTAVNIKA

PODSTICANJE DEMOKRATSKE KULTURE U ŠKOLAMA U CRNOJ GORI

Horizontal Facility for Western Balkans and Turkey

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

COUNCIL OF EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

Ulrike Wolff – Jontofsohn
Calin Rus
Dijana Vučković

EDUCATION DEPARTMENT
DIRECTORATE OF DEMOCRATIC
CITIZENSHIP AND PARTICIPATION
DGII – DIRECTORATE GENERAL OF
DEMOCRACY

SAVJET EVROPE: DECEMBAR 2018

Nijedan dio ove publikacije ne može se prevesti, reprodukovati, niti prenositi, u bilo kom obliku ili na bilo koji način, elektronskim putem (CD-ROM, internet, itd.) ili mehanički, uključujući fotokopiranje, snimanje ili bilo koji drugi način skladištenja ili sistemom za preuzimanje informacija, bez prethodne pisane dozvole Direkcije za komunikacije (F-67075 Strazbur Cedex ili publishing@coe.int).

Grafički dizajn
Aleksandar Drakulovic

Štampa
3M Makarije

© 2018 Savjet Evrope. Sva prava zadržana.
Licencirano Evropskoj uniji pod uslovima.

SADRŽAJ

Priprema programa za osposobljavanje nastavnika – koncept i kratak pregled modula	4
I. Uvodne informacije	4
II. Teoretski okvir za izradu programa: ključna načela i pristup školskoj reformi	4
III. Ciljevi programa obuke	6
IV. Metodika obuke	7
V. Ciljna grupa	7
VI. Struktura programa obuke o demokratskoj školskoj kulturi	8
VIII. Preduslovi	9
IX. Evaluacija	9
Prvi dan: Predstavljanje Referentnog okvira kompetencija za demokratsku kulturu	10
Prva sesija. Otvaranje, upoznavanje sa programom i konceptom Savjeta Evrope (SE) o demokratskom i inkluzivnom razvoju škole, ciljevima, pravilima, očekivanjima	10
Druga sesija. Referentni okvir kompetencija za demokratsku kulturu – osnovna struktura	11
Treća sesija. ROKDK – dublje razumijevanje 20 elemenata	14
Četvrta sesija. ROKDK – grupisanje kompetencija, povezivanje kognitivne i afektivne oblasti	20
Drugi dan: Deskriptori u ROKDK i njihov značaj za kurikulume	23
Prva sesija. Izrada praktičnih primjera	23
Druga sesija. ROKDK: deskriptori	24
Treća sesija. Uvođenje ROKDK u kurikulume obaveznih predmeta	32
Četvrta sesija. ROKDK u kroskurikularnim temama	34
Treći dan: ROKDK u pristupu cijele škole i kao holistički pristup	34
Prva sesija. Značaj ROKDK za izborne predmete, vannastavne aktivnosti, za upravljanje školom, itd.	35
Druga sesija. Uvođenje ROKDK u metodiku nastave: metode, tehnike, strategije	36
Treća sesija. Praktične implikacije	37
Četvrta sesija. Ocjenjivanje	37
Četvrti dan: Školski ambijent koji je potreban za demokratske i inkluzivne vrijednosti	41
Prva sesija. Pristup cijele škole: izgradnja demokratskog i inkluzivnog školskog ambijenta	41
Druga sesija. Razumijevanje značaja školskog ambijenta koji podstiče i štiti	42
Treća sesija. Uloga škola i nastavnika u smanjenju nejednakosti – potreba za školskim ambijentom koji prihvata i podstiče svu djecu	46
Četvrta sesija. Unapređenje saradnje među nastavnicima u cilju obezbjeđenja srdačnog ambijenta u školi	47
Peti dan: Razvoj demokratske i inkluzivne učionice	51
Prva sesija. Pregled obrazovnih strategija za formiranje demokratske i inkluzivne učionice	51
Druga sesija. Strategije, metode i aktivnosti koje unapređuju društvenu interakciju i inkluziju na nivou učionice	53
Treća sesija. Unapređenje kritičkog mišljenja i posmatranja iz više perspektiva	55
Četvrta sesija. Unapređenje vještina za rješavanje sukoba	58
Šesti dan: Škola kao bezbjedna i podsticajna sredina za svu djecu	59
Prva sesija. Otpornost u obrazovanju. Koncept, značaj i praktične strategije	59
Druga sesija. Strategije koje jačaju otpornost u školi – rad na studijama slučaja	61
Treća sesija. Školske politike i prakse za borbu protiv diskriminacije i nasilja	62
Četvrta sesija. Integrisanje demokratske i inkluzivne perspektive u nastavu i učenje	64
X. Literatura	68

PRIPREMA PROGRAMA ZA OSPOSOBLJAVANJE NASTAVNIKA – KONCEPT I KRATAK PREGLED MODULA

I. UVODNE INFORMACIJE

Savjet Evrope ima dugu tradiciju podrške razvoju obrazovanja na osnovu međunarodnih standarda i prakse. U posljednjih nekoliko decenija doprinos unapređenju školovanja obezbijeđen je kroz razne politike i praksu, uključujući regionalne projekte, obuku nastavnika, podršku pilot školama, kao i kroz nabavku resursa i materijala.

Konceptualni model Savjeta Evrope za unapređenje škole temelji se na normativnim načelima koja se nalaze u osnovi svih obrazovnih politika i praksi:

1. Sva djeca imaju jednako pravo na kvalitetno obrazovanje u inkluzivnim školama.
2. Škole imaju demokratsku misiju.
3. Obrazovanje se definiše kao holistički proces. Cilj mu je da podrži kognitivni, emotivni i građanski razvoj djece.
4. Demokratski i inkluzivni razvoj škole doživljava se kao sveobuhvatan proces, koji se bavi svim nivoima školskog života i uključuje sve aktere, direktore, nastavnike, učenike, roditelje i širu zajednicu (ROKDK, 2018 a, b, c).

II. TEORETSKI OKVIR ZA IZRADU PROGRAMA: KLJUČNA NAČELA I PRISTUP ŠKOLSKOJ REFORMI

Koncept Savjeta Evrope za demokratski i inkluzivni razvoj ističe demokratsku misiju škola. Ova misija se pretače u skup obrazovnih mjera koje obuhvataju strategije poboljšanja od vrha prema dolje i one odozdo prema gore.

1. Demokratska misija škola

Savjet Evrope je izradio i promovisao koncept razvoja škole kojim se naglašava integralni i recipročni odnos između demokratije i obrazovanja, a time i demokratska misija škola. Demokratija je mnogo više od političkog sistema ili procesa i doživljava se kao način življenja koji zahtijeva određene navike i stavove građana, uključujući potrebu da se individualna prava uravnoteže sa obavezama i dužnostima prema drugima.

U skladu sa njihovom građanskom misijom, demokratske škole imaju fundamentalnu ulogu da njeguju vrijednosti, navike, stavove i vještine neophodne da se podrži demokratski način života. Ovu bogatu viziju demokratije kao načina življenja škole moraju da podstiču kroz podučavanje, oblikovanje i učenje o demokratskom načinu koegzistencije. Djeca ne stiču demokratsko građanstvo prirodnim putem. Demokratske kompetencije se moraju naučiti i vježbati u kontekstu interakcije sa drugima. Definisane demokratskog građanstva kao jedan od najvažnijih ciljeva obrazovanja bi značilo da se škole transformišu u prostore u kojima djeca ne samo da stiču znanja o demokratiji već uče i kroz demokratska iskustva da bi bila spremna za budući život kao demokratski građani. Stoga se koncept Savjeta Evrope za razvoj škola bavi različitim dimenzijama školovanja, kao što je upravljanje školama, profesionalni razvoj nastavnika, razvoj učionice, obrazovni program, organizacija škole i pedagogija, koje mogu da doprinesu njegovanju demokratskih navika i ponašanja.

2. Pristup cijele škole

Demokratska misija škola može se najbolje realizovati kroz pristup organizacionom razvoju cijele škole. Ovaj konceptualni pristup prepoznaje značaj sveobuhvatnih i sistematičnih mjera, kao i potrebu za angažovanjem

svih zainteresovanih strana, uključujući roditelje i pripadnike zajednice.

Djelotvorne mjere za unapređenje škole zahtijevaju mnogo više od izolovanih projekata ili individualnih obuka nastavnika. Škole moraju da izrade strategije za uključivanje svih zainteresovanih strana. Izgradnja tima, vršnjačko učenje i vršnjačko mentorstvo, saradnja sa vanjskim subjektima i roditeljima postaju važne strategije za formiranje zajednica za učenje, u kojima su saradnja i zajednički profesionalni razvoj norma i učenici imaju mogućnosti da se uključe u smislene društvene aktivnosti.

3. Demokratska školska kultura i školski ambijent

Istraživanja i praksa u obrazovanju sve više prepoznaju značaj konteksta u kojem se odvija učenje, a posebno uticaj ambijenta u školi na akademska, društvena i emotivna postignuća učenika. Veliki broj dokaza povezuje pozitivan ambijent u školi sa poboljšanjima u učenju djece i zdravom razvoju u školi. Školska kultura i ambijent u školi spadaju, čini se, među najznačajnije uticaje koji određuju postignuće i dobrobit učenika. Do poboljšanja u postignućima i društvenom razvoju učenika će vjerovatno doći u školama sa pozitivnom i profesionalnom kulturom koja odražava pozitivan ambijent u školi.

Model razvoja škole Savjeta Evrope sugerise da je usmjeravanje pažnje na razvoj kulture i ambijenta u školi od ključnog značaja za pokretanje promjena. Kada škola jasno razumije svoju svrhu, svoje vrijednosti i svoje izazove, onda je u stanju da definiše svoje prioritete i obrazovne ciljeve i može da odgovori na potrebe svojih učenika kreiranjem sigurnog i podsticajnog ambijenta za svu djecu.

4. Društvena inkluzija svakog djeteta

Savjet Evrope snažno zastupa školski sistem bez segregacije i naglašava potrebu da nastavnici budu edukovani o različitosti i međukulturalnosti. Svim nastavnicima treba da bude omogućeno da unaprijede svoje kompetencije za rad na razlikama kroz

Poštovanje različitosti u učionici

Razlika između učenika se smatra resursom i prednošću za obrazovanje. Oblasti profesionalnih kompetencija u okviru ovog ključnog načela odnose se na znanje i razumijevanje koncepta inkluzivnog obrazovanja i na profesionalne vještine nastavnika da upravljaju različitostima.

Podršku svim učenicima

Oblasti kompetencija u ovom dijelu se odnose na razumijevanje procesa i ishoda društvenog isključivanja i promovisanje akademskog, praktičnog, društvenog i emotivnog učenja za sve učenike. U kompetencije takođe spadaju nediskriminatorni i djelotvorni pristupi nastavi u heterogenim odjeljenjima.

Rad sa drugima

Saradnja i timski rad su ključni pristupi za sve nastavnike. Oblasti kompetencija u ovom dijelu se odnose na rad sa roditeljima, porodicama i nizom drugih profesionalaca u obrazovanju.

5. Kompetencije za demokratsku kulturu

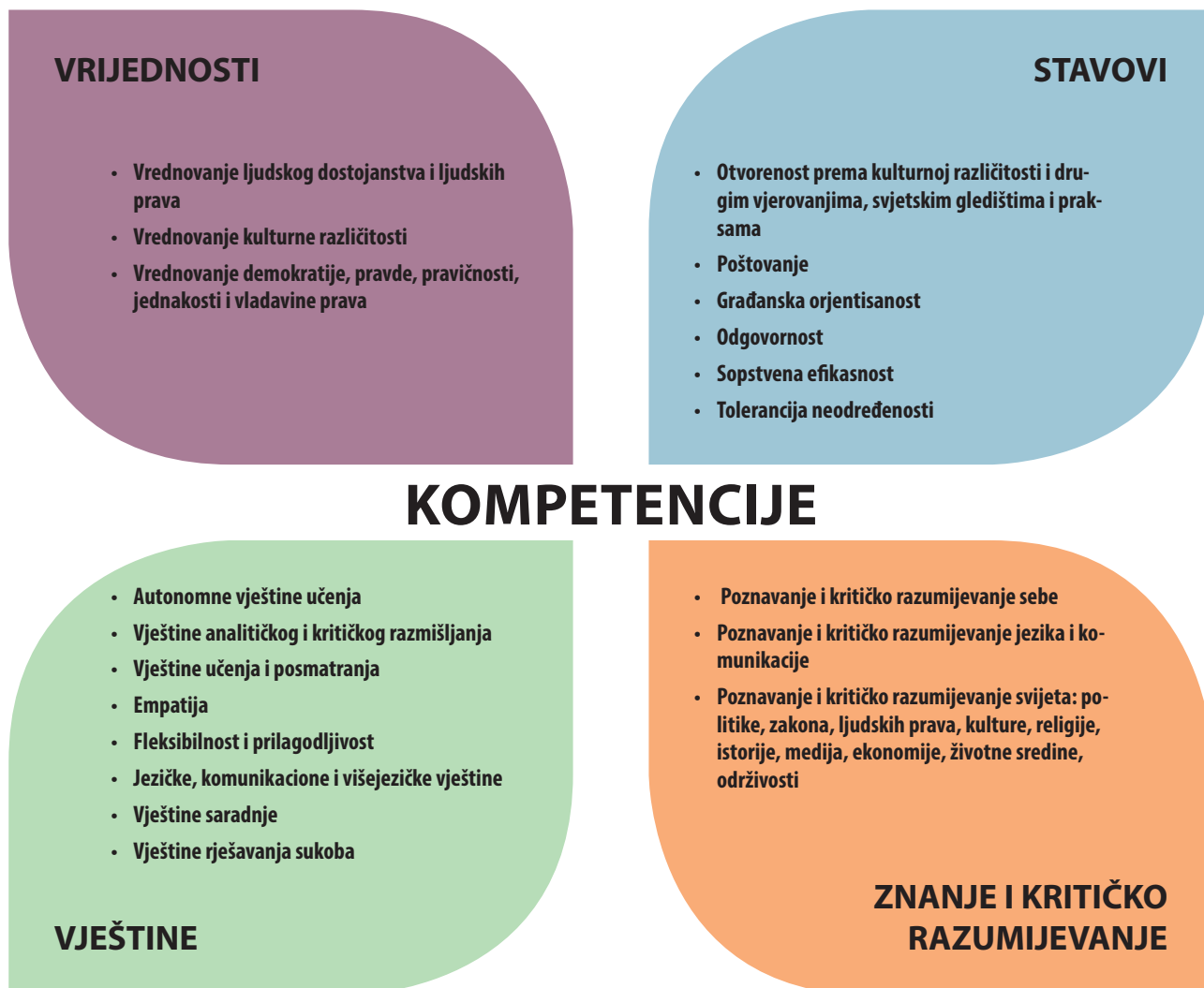
U aprilu 2018. godine Savjet Evrope je u tri knjige objavio Referentni okvir kompetencija za demokratsku kulturu (ROKDK). ROKDK opisuje konceptualni model kompetencija koje učenici treba da steknu ako će djelotvorno da učestvuju u kulturi demokratije i da žive mirno zajedno sa drugima u kulturno različitim demokratskim društvima. Okvir takođe definiše metode realizacije nastave i učenja putem kojih učenici mogu da unaprijede nivo svojih kompetencija. Važne obrazovne strategije sadrže mogućnosti za nastavu i učenje koje daju prostor za kritičko razmišljanje, za razradu, raspravu i diskusiju, kao i za međukulturno učenje i sve metode kojima se unapređuje društvena interakcija i saradnja.

ROKDK može biti upotrijebljen u svakom tipu kurikuluma: sadržajno orijentisanom, ciljno orijentisanom i kurikulumu orijentisanom na ishode učenja ili onom koji je baziran na kompetencijama. KDK se razvijaju kroz nastavu obaveznih i izbornih predmeta, ali i kroz kros-kurikularne teme, vannastavne aktivnosti, rad školskog učeničkog parlamenta. Razvoj i usvajanje KDK podstiče i omogućuje ukupan školski ambijent počevši od onog koji ostvaruje demokratsko upravljanje školom, kao i ambijenta koji škola postiže u komunikaciji

sa lokalnom zajednicom i sa drugim školama, sve do konkretne atmosfere u učionici, u učenju i poučavanju (ROKDK, 2018a, b, c).

ROKDK organizovan je u četiri polja: znanje i kritičko razumijevanje, vještine, stavovi i vrijednosti (slika 1). Dva polja su iz kognitivnog, a dva su iz afektivnog domena. Svako od polja sadrži nekoliko kompetencija, tako da cio ROKDK ima ukupno 20 kompetencija (ROKDK, 2018a).

Slika 1 – ROKDK

III. CILJEVI PROGRAMA OBUKE

Obuka za nastavnike u školama dio je inicijative EU/SE čiji je cilj da podrži obrazovni sistem u Crnoj Gori u njegovim naporima na poboljšanju kvaliteta obrazovanja kroz unapređenje znanja i svijesti o konceptima, politikama, praksi i koristima od demokratske i inkluzivne školske kulture među nastavnicima, zaposlenima, učenicima i lokalnim zajednicama.

Glavni ciljevi programa obuke su da se unaprijede profesionalne kompetencije nastavnika da se ukjuče u procese razvoja škole. Ti najvažniji ciljevi se mogu definisati na sljedeći način:

- unapređenje znanja i razumijevanja procesa za unapređenje škole;
- podrška njihovim školama kroz aktivno uključivanje u procese razvoja škole čiji je cilj izgradnja demokratske i inkluzivne školske kulture;
- podizanje svijesti nastavnika o njihovoj ulozi i odgovornosti za razvoj učenika, kao i o značaju rješavanja pitanja kao što su diskriminacija, društvena inkluzija i međukulturno razumijevanje;

- primjena metodologija i resursa, uz čvrstu teoretsku osnovu, i oslanjanje na iskustvo Savjeta Evrope u ovoj oblasti, koje može biti od praktične koristi za aktivnosti koje će se organizovati u učionici i na nivou škole i koje se temelje na pristupu razvoja cijele škole;
- konstruktivni odgovor na različitost u njihovim učionicama i kreiranju odgovarajućeg okruženja u učionici za različite potrebe učenika; i
- uključivanje u razmjenu iskustava sa kolegama.

IV. METODIKA OBUKE

Metodika koja se koristi tokom obuke predstavlja kombinaciju:

- predavanja i prezentacija;
- interaktivnih vježbi, koje se, u najvećem dijelu, mogu ponavljati ili prilagoditi za rad sa učenicima;
- rada u grupama; i
- individualnog rada.

Interaktivne metode i aktivnosti koje podstiču razmatranje, saradnju i kreativnost imaće prednost tokom cijele obuke. Tokom posljednje sesije obezbijeđen je prostor da se odgovori na posebne dodatne potrebe pojedinačnih škola, u smislu razmatranja drugih srodnih tema ili dubljeg zalaženja u one koje su već razmotrene u prethodnim sesijama.

Učesnici će biti upoznati sa relevantnim izvorima i materijalima Savjeta Evrope. Završna verzija programa obuke će ponuditi detaljan opis svih aktivnosti realizovanih tokom obuke nastavnika.

V. CILJNA GRUPA

Obuka je osmišljena za nastavnike, pedagoge, psihologe, direktore na svim nivoima edukacije u školama. Obuka će osnažiti njihovo teorijsko znanje, razumijevanje demokratskog razvoja škole i vještine za promovisanje demokratskog i inkluzivnog razvoja škole i učionice, uključivanje roditelja i lokalna partnerstva.

Obuka ima za cilj da omogući promjene u pojedinačnim školama. Zbog toga nastavnici stiču znanje o strategijama za kolegijalnu podršku i razmjenu znanja i informacija na nivou škole, kao i kako da koriste metode formativne i sumativne evaluacije.

VI. STRUKTURA PROGRAMA OBUKE O DEMOKRATSKOJ ŠKOLSKOJ KULTURI

Na osnovu koncepta prikazanog u ovom dokumentu, program obuke treba da pokrije sljedeće ključne teme:

Prvi dan	Drugi dan	Treći dan	Četvrti dan	Peti dan	Šesti dan
Predstavljanje Referentnog okvira kompetencija za demokratsku kulturu	Deskriptori ROKDK i njihov značaj za obrazovne programme	ROKDK u pristupu cijele škole i kao holistički pristup	Školski ambijent koji je potreban za demokratske i inkluzivne vrijednosti: pristup cijele škole za svu djecu	Razvoj demokratske i inkluzivne učionice	Škola kao bezbjedna i podsticajna sredina za svu djecu
1. Otvaranje, upoznavanje sa konceptom Savjeta Evrope (SE) o demokratskom i inkluzivnom razvoju škole i programom obuke, ciljevima, pravilima, očekivanjima	1. Praktični primjeri	1. Značaj ROKDK za izborne predmete, vannastavne aktivnosti, za upravljanje školom, itd.	1. Pristup cijele škole: izgradnja demokratskog i inkluzivnog školskog ambijenta	1. Formiranje inkluzivne učionice: glavne obrazovne strategije, metode i aktivnosti	1. Otpornost u obrazovanju. Koncept, značaj i praktične strategije
2. Referentni okvir kompetencija za demokratsku kulturu – osnovna struktura	2. ROKDK: deskriptori	2. Uvođenje ROKDK u metodiku nastave: metode, tehnike, strategije.	2. Razumijevanje značaja školskog ambijenta koji podstiče i štiti	2. Strategije, metode i aktivnosti koje unapređuju društvenu interakciju i inkluziju na nivou učionice	2. Strategije koje jačaju otpornost u školi – rad na studijama slučaja
3. ROKDK – Dublje razumijevanje 20 elemenata	3. Uvođenje ROKDK u kurikulume obaveznih predmeta	3. Praktične implikacije	3. Uloga škola i nastavnika u smanjenju nejednakosti – potreba za školskim ambijentom koji prihvata i podstiče svu djecu	3. Jačanje kritičkog mišljenja i posmatranja iz više perspektiva	3. Školske politike i prakse za borbu protiv diskriminacije i nasilja
4. ROKDK – grupisanje kompetencija, povezivanje kognitivne i afektivne oblasti	4. ROKDK u kroskurikularnim temama	4. Ocjenjivanje	4. Unapređenje saradnje među nastavnicima u cilju obezbjeđenja srdačnog ambijenta u školi	4. Unapređenje vještina za rješavanje sukoba	4. Integrisanje demokratske i inkluzivne perspektive u nastavu i učenje

VII. MODULARNI PRISTUP

Cijeli program obuke nastavnika sastoji se od 6 dana. Svaki dan obuke sadrži 4 sesije koje se nadovezuju jedna na drugu.

Struktura obuke je modularna. Program se može podijeliti na dva glavna dijela i sprovesti kroz modularni pristup (3 dana plus 1, ili 3 dana plus 2, 3 dana plus 3).

Prvi dio nudi trodnevnu obuku o konceptu demokratskog i inkluzivnog razvoja škole i školske kulture i djelotvornim strategijama koje omogućavaju ostvarivanje poboljšanja. Centralni pojam u prva tri dana je ROKDK kao osnovni instrument koji omogućuje planiranje, pripremanje, realizaciju i vrednovanje ukupnog školskog rada (redovne i izborne nastave, vannastavnih i dr. povremenih aktivnosti, menadžmenta škole, saradnje škole sa drugim školama i sa lokalnom zajednicom, ambijenta u učionici) u kontekstu razvoja kompetencija za demokratsku kulturu, koje su neophodne za demokratiju, vladavinu prava i poštovanje ljudskih prava.

Sljedeća tri dana bave drugim izazovima za razvoj škole koji su od značaja u konkretnim lokalnim kontekstima:

- Četvrti dan tema je školski ambijent koji je potreban za demokratske i inkluzivne vrijednosti: pristup cijele škole za svu djecu.
- Peti dan nudi obuku o razvoju demokratske i inkluzivne učionice.
- Šesti dan sagledava ključne oblasti da se škola učini bezbjednom i podsticajnom sredinom za svu djecu.

Preporuka

Programu treba pristupiti na fleksibilan način. Međutim, preporučuje se temeljan uvod u konceptualni okvir.

Na prva tri dana obuke treba gledati kao na jedan modul koji daje osnovno znanje i razumijevanje o ROKDK i njegovog značenja za savremenu školsku reformu. **Program obuke za preostala tri dana** predstavlja dopunu osnovnog modela. Ova dodatna tri dana obuke mogu se fleksibilno dodavati na osnovni modul u skladu sa potrebama i prioritetima nastavnika i škola.

VIII. PREDUSLOVI

Nastavnici koji učestvuju u obuci treba da budu:

- na raspolaganju da učestvuju na trodnevnoj obuci (osnovni modul);
- motivisani da na osnovni dio dodaju druge module obuke;
- motivisani i posvećeni da eksperimentišu sa novim nastavnim metodama i da realizuju aktivnosti na osnovu iskustva sa obuke;
- motivisani da prate i podrže rješavanje izazova koji će se javiti u procesu razvoja škole; i
- budu spremni da rade timski i da znanje i iskustva prenesu drugim kolegama.

IX. EVALUACIJA

Završna evaluacija obuke može se obaviti korišćenjem nekoliko metoda:

- povratne informacije na kraju svakog modula;
- prezentacija individualnog portfolija koji odražava primjenu elemenata obuke u praksi. Portfolio sadrži: pisani kurikulum za jednu nastavnu temu u kojoj su jasno naznačene kompetencije za demokratsku kulturu, scenario dva časa, samoevaluacioni izvještaj nastavnika rađen u narativnoj formi,
- esej koji se fokusira na pregled ključnih koncepata i aktivnosti koje se sprovode na nivou škole.

SCENARIO PROGRAMA

PRVI DAN: PREDSTAVLJANJE REFERENTNOG OKVIRA KOMPETENCIJA ZA DEMOKRATSKU KULTURU

Sesije

1. Otvaranje, upoznavanje sa konceptom Savjeta Evrope (SE) o demokratskom i inkluzivnom razvoju škole i programom obuke, ciljevima, pravilima, očekivanjima
2. Referentni okvir kompetencija za demokratsku kulturu – osnovna struktura
3. ROKDM – dublje razumijevanje 20 elemenata
4. ROKDM – grupisanje kompetencija, povezivanje kognitivne i afektivne oblasti

Prva sesija. Otvaranje, upoznavanje sa programom i konceptom Savjeta Evrope (SE) o demokratskom i inkluzivnom razvoju škole, ciljevima, pravilima, očekivanjima

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

- pozicionirati program obuke u kontekst rada SE;
- razumjeti osnovne elemente programa obuke: ciljeve, ključne oblasti, strukturu, veze između obuke i razvoja škole;
- razjasniti razumijevanje ključnih termina (demokratska škola, školska kultura, atmosfera u školi, društvena inkluzija, različitost) i razmotriti značaj koncepta i njegov mogući doprinos razvoju škole u Crnoj Gori;
- iznijeti očekivanja i objasniti pravila o odnosima i načinu komunikacije tokom obuke.

PLAN

Prvi dio: Pozdravna riječ, predavljanje trenera, kratko lično predavljanje učesnika i aktivnost na izgradnji tima.

Prvi korak: Kratko lično i plenarno predavljanje (15 minuta)

Svi učesnici navode:

- ime, prezime i naziv škole iz koje dolaze;
- godine profesionalnog iskustva;
- ranije slične ili srodne obuke koje su pohađali ili projekte u kojima su učestvovali na temu obuke.

Drugi korak: Aktivnost na izgradnji tima: diskusija u malim grupama o očekivanim koristima od obuke (10 minuta)

- Koje bi koristi mogli da imate od ove obuke?

Treći korak: Prezentacije grupa – glavni zaključci o očekivanjima (10 minuta)

- Prva grupa izlaže 2-3 minuta, a zatim ostale grupe samo dodaju odgovore koje nijesu navele prethodne grupe, da bi se izbjeglo ponavljanje. Trener ili učesnik volonter bilježe ključne ideje na flipčartu.

Drugi dio: Pregled strukture obuke, ključne oblasti i ciljevi (15 minuta)

- uz korišćenje nekoliko slajdova iz PowerPoint prezentacije, „Otvaranje” i/ili „Razvoj demokratske škole”:
- pitanja i odgovori.

Treći dio: vodi u razmatranje i diskusiju o ključnim konceptima obuke

Prvi korak. Učesnici pojašnjavaju svoje razumijevanje ključnih termina i razmatraju relevantnost koncepta i njegovog mogućeg doprinosa razvoju škole u Crnoj Gori.

Ključni termini:

- demokratska škola;
- školska kultura;
- atmosfera u školi;
- društvena inkluzija;
- različitost.

Učesnici u malim grupama rade na definicijama i relevantnosti koncepta. Svaka grupa radi na definisanju jednog od ključnih pojmova (10 minuta)

Drugi korak 2: Prezentacija i plenarna diskusija (20 minuta).

Četvrti dio: Pravila i postupci

Pažnja se usmjerava na praktičnija pitanja, uključujući podjelu materijala za potrebe obuke, postupak evaluacije, načine komunikacije, pauze i pravila koja se odnose na korišćenje mobilnih telefona ili pušenje, itd.

Učesnici dobijaju zadatak da zapišu svoja najvažnija očekivanja i strahove na samoljepljivim papirićima. Papirići se postavljaju na površinu gdje ih učesnici mogu pročitati tokom pauze, a provjeriće se na kraju sesije. (10 minuta)

Treneri treba da podstaknu učesnike da prevedu svoje novo znanje i razumijevanje u svoj svakodnevni rad i konkretni radni kontekst svakog učesnika. Instruktori mogu da ponude svoju pomoć za planiranje i praćenje aktivnosti.

Potrebni resursi:

- računar
- projektor
- platno
- flipčart
- papir
- samoljepljivi papirići i mjesto na kojem će se postavljati.
- PowerPoint prezentacija o cjelokupnom programu seminara sa definicijama ključnih termina: demokratska škola, školska kultura, atmosfera u školi, društvena inkluzija, različitost.

Druga sesija. Referentni okvir kompetencija za demokratsku kulturu – osnovna struktura

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

- razumjeti osnovnu strukturu ROKDK;
- povezati razumijevanje strukture ROKDK i svoje prethodno znanje i praksu;
- analizirati konceptualnu povezanost/sličnost između ROKDK i modela kompetencija koji je uveden u obrazovne programe u Crnoj Gori 2014. i 2016.

PLAN

Prvi korak: Evokacija predznanja o pojmu kompetencija (15 minuta)

Trener(i) podstiču učesnike na razgovor o pojmu kompetencija/kompetencije. Postavljaju pitanja: Koliko vam je poznat termin "kompetencija"? Šta pod njim podrazumijevate? Koliko je ovaj termin frekventan u nastavnim programima? U vezi sa čime ga najčešće pominjete? Jesu li to područja unutar predmeta, ili između predmeta, ili su vannastavne aktivnosti...?

Učesnici u malim grupama pišu definiciju pojma „kompetencija“.

Drugi korak: Upoređivanje definicija (25 minuta)

Učesnici u malim grupama upoređuju svoje definicije sa definicijom kompetencija datom u ROKDK. Uočavaju sličnosti i razlike koristeći Venov dijagram. (Definiciju CoE dati štampano i/ili na prezentaciji.) Nakon što učesnici izvrše samostano poređenje, treneri vode sumarnu diskusiju.

Dodatak 1: Definicije kompetencija

Izvor: ROKDK, 2018a, str. 32

Kompetencije (opšta definicija)	„Sposobnost mobilisanja i primjene relevantnih vrijednosti, stavova, vještina, znanja i/ili razumijevanja da bi se na odgovarajući način i djelotvorno odgovaralo zahtjevima, izazovima i mogućnostima koje su predstavljene u datoj vrsti konteksta.“
Demokratske kompetencije	„Sposobnost mobilisanja i korišćenja relevantnih psiholoških resursa (naime: vrijednosti, stavova, vještina, znanja i/ili razumijevanja) da bi se na odgovarajući način i djelotvorno odgovorilo na zahtjeve, izazove i mogućnosti koje predstavljaju demokratske situacije.“
Interkulturalne kompetencije	„Sposobnost mobilisanja i korišćenja relevantnih psiholoških resursa da bi se na adekvatan i efikasan način odgovorilo na zahtjeve, izazove i mogućnosti koje donose interkulturalne situacije.“

Treći korak: Predstavljanje „leptira“ (35 minuta)

Trener crta model "leptira" na čartu i upisuje nazive četiri komponente: znanje i kritičko razumijevanje (narandžasto polje), vještine (zeleno polje), stavovi (plavo polje) i vrijednosti (ljubičasto polje).

Napomena: Ovaj redosljed je u smjeru pisanja slova "Z" odozdo nagore i odgovara načinu na koji su strukturisani crnogorski kurikulumi. Naime, u predmetnim kurikulumima dominira kognitivna oblast (Pešikan i Lalović, 2017). Kognitivni domen nije jedini važan u učenju i nastavi i zadatak je škole da jednaku pažnju posveti učenju vrijednosti, stavova, vještina, znanja i kritičkog razumijevanja. Ipak, u ovom treningu počinjemo redosljedom koji je učesnicima dobro poznat (počinjemo od znanja), kako bi u kasnijim fazama taj redosljed bio preispitan i kako bi učesnici bili dovedeni u situaciju da sami zakluče da se učenje i razvoj ne zasnivaju samo na znanjima i vještinama, nego i na vrijednostima i stavovima. Ovaj metod je primjer heurističkog razgovora i učenja koji vodi učesnike ka samostalnom uviđanju. S obzirom na to da je ukorijenjeno shvatanje da je znanje najvažniji i skoro jedini proizvod škole, smatramo da je posebno važno postupno i sistematično voditi učesnike ka eliminisanju tog pogrešnog stava.

Učesnici u malim grupama definišu osnovna polja modela: vrijednosti, stavove, vještine, znanje i kritičko razumijevanje. Crtaju model leptira na papiru većeg formata i upisuju nazive i značenje (definicije, tj. opise) pojedinih polja.

Učesnici upoređuju svoje definicije sa definicijama datim u ROKDK. Treneri vode sumarnu diskusiju

Dodatak 2: Ključna polja definicija ROKDK

Znanje i kritičko razumijevanje	„Znanje je skup informacija koje posjeduje neka osoba, a razumijevanje je shvaćanje i vrednovanje značenja. Termin <i>kritičko razumijevanje</i> se koristi da se naglasi potreba za razumijevanjem i vrednovanjem značenja u kontekstu demokratskih procesa i interkulturalnog dijaloga u cilju uključivanja aktivnog razmišljanja i kritičke procjene onoga što se razumije i tumači (za razliku od automatske, uobičajene i nerefleksivne interpretacije)” (ROKDK, 2018a: 52)
Vještine	„Vještina je sposobnost za obavljanje složenih, dobro organizovanih obrazaca razmišljanja ili ponašanja na prilagodljiv način kako bi se postigao određeni rezultat ili cilj. Postoji osam skupova vještina koje su važne za demokratsku kulturu” (ROKDK, 2018a: 46).
Stavovi	„Stav je ukupna mentalna orijentacija koju pojedinac usvaja prema nekome ili nečemu (na primjer, osobi, grupi, instituciji, problemu, događaju, simbolu). Stavovi se obično sastoje od četiri komponente: vjerovanja ili mišljenja o objektu stava, emocije ili osjećanja prema objektu, procjene (bilo pozitivne ili negativne) objekta, i tendencije da se na određeni način ponaša prema tom objektu” (ROKDK, 2018a: 41).
Vrijednosti	„Vrijednosti su opšta vjerovanja koja pojedinci imaju o željenim ciljevima kojima treba da se teži u životu. Vrijednosti motivišu aktivnosti i služe kao vodeći principi za donošenje odluke kako da se postupi. Vrijednosti nude standarde ili kriterijume za: vrednovanje aktivnosti, kako sopstvenih tako i tuđih, opravdavanje mišljenja, stavova i ponašanja, odlučivanje o alternativama, planiranju ponašanja i pokušaju da se utiče na druge”(RF KDK, 2018a: 38).

Četvrti korak: Uočavanje veze između polja (15 minuta)

Treneri podstiču učesnike da uoče veze između polja. Pitanja mogu npr. biti: Mogu li se vještine usvajati, a da ne postoje neka znanja u njihovoj osnovi? Kakva je veza između stavova i vrijednosti? Pokušajte da nađete primjer za povezanost između nekog stava i vještine. Treneri vode diskusiju o tome šta dominira u crnogorskim kurikulumima: dva polja dolje ili dva polja gore (na modelu leptira).

Potrebni resursi:

- čart papir i čart tabla,
- markeri,
- kopirane definicije pojmova: kompetencije, vrijednosti, stavovi, vještine, znanje i kritičko razumijevanje,
- PowerPoint prezentacija sa definicijama,
- laptop i
- projektor.

Treća sesija. ROKDK – dublje razumijevanje 20 elemenata

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

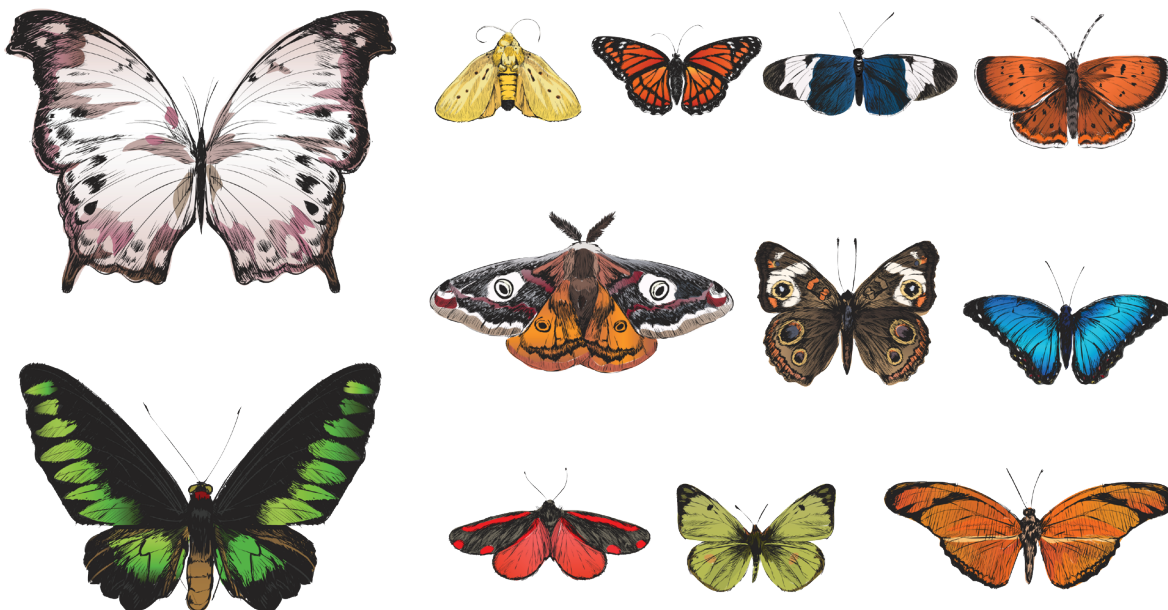
- razumjeti dublju strukturu Referentnog okvira kompetencija za demokratsku kulturu;
- analizirati 20 elemenata ROKDK, njihovo značenje i korelaciju.

PLAN

Prvi korak: Formiranje malih grupa za rad (5 minuta)

Učesnike podijeliti u grupe prema slučajnom izboru sličica leptira. Sličice štampati na debljem papiru u onoliko primjeraka koliko je grupa potrebno i izrezati onoliko pojedinih likova leptira koliko je učesnika.

Dodatak 3: Slika za podjelu u grupe. Izrezati pojedine likove leptira.

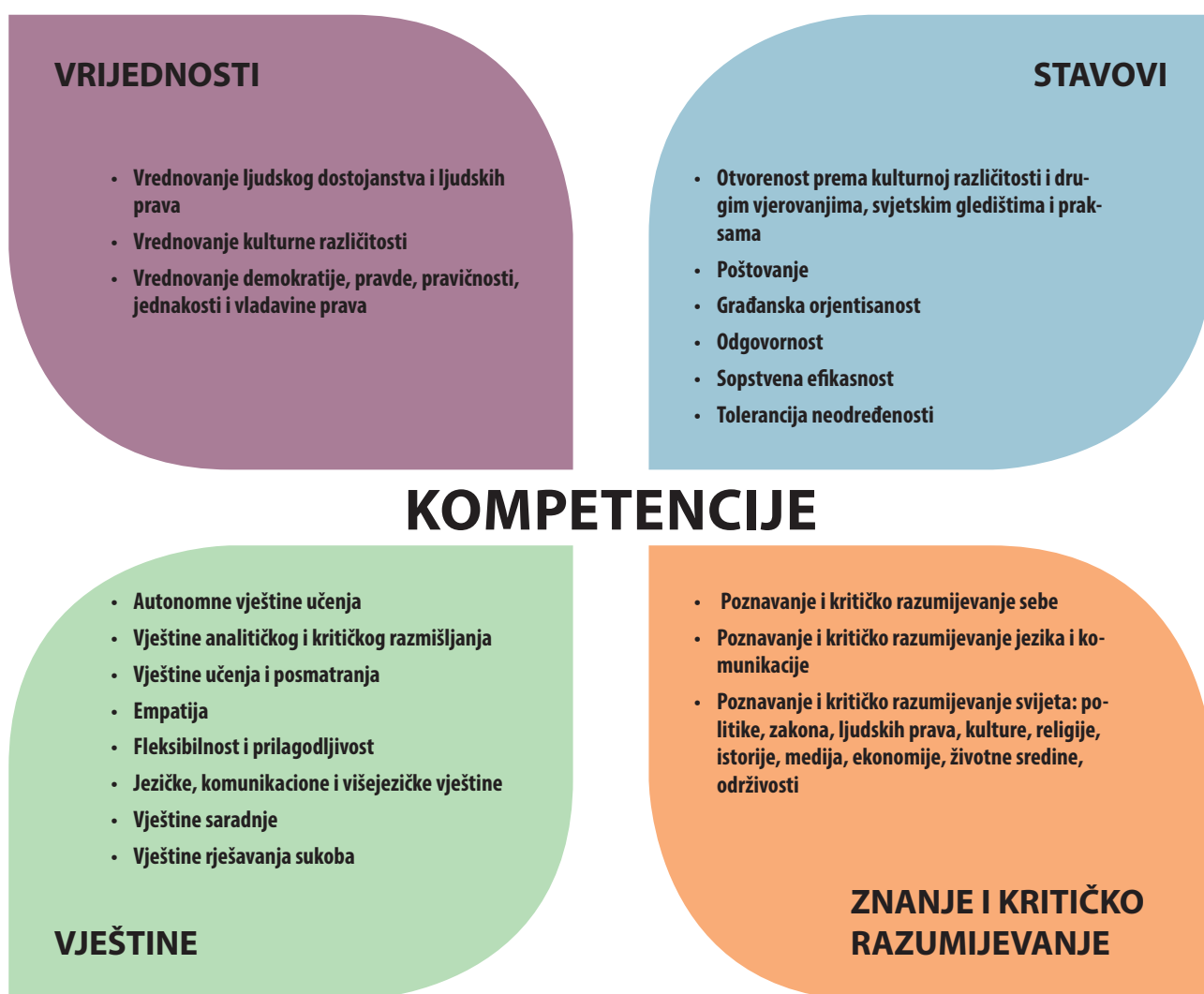
Drugi korak: Popunjavanje polja u ROKDK (25 minuta)

Svim grupama dati 20 elemenata ROKDK ispisanih/štampanih na posebnim trakama papira i spakovanih u kovertu. Zadatak za grupe je da rasporede svaki element u odgovarajuće polje, tj. *kriilo* leptira. Iz naziva elemenata modela – gdje god je moguće – izostaviti riječi koje određuju kategorije, npr. umjesto *vještine saradnje*, pisati *saradnja*, umjesto *autonomne vještine učenja*, pisati *autonomno (samostalno) učenje*; umjesto *vještine slušanja i posmatranja*, pisati samo *slušanje i posmatranje*. Diskusija između učesnika u pogledu raspoređivanja moguća je jedino u odnosu na polja vještina i stavova, ali je smatramo značajnom jer doprinosi produbljenijem razumijevanju razlika, ali i kasnije povezanosti u vezi sa izradom klastera. Model leptira grupe crtaju na čart papiru.

Treći korak: prezentacija ROKDK (10 minuta)

Treneri obezbjeđuju povratnu informaciju putem prezentacije sa popunjenim modelom. Kratka diskusija o tome da li su elementi jednoznačno raspoređeni, tj. ima li onih koji bi se mogli smjestiti u neku drugu grupu.

Dodatak 4: ROKDK za ppt.

Četvrti dio: Utvrđivanje značenja pojedinih elemenata ROKDK (45 minuta)

Rad se nastavlja u već formiranim grupama. Učesnici dobijaju nove kovertu u kojima su opisi pojedinih kompetencija, ali bez njihovog tačnog naziva (Dodatak 5). Zadatak za grupe je da pored odgovarajućeg naziva dodaju njegov opis. Ovo je, u stvari, nastavak prethodnog zadatka. Proces izrade je sljedeći: jedan član grupe izvlači iz kovertu listić, čita opis ostalima, a oni ga povezuju sa odgovarajućim nazivom i stavljaju *listić sa opisom pored listića sa nazivom*. Kad završe sa raspoređivanjem, grupe dobijaju od voditelja kompletne opise (Dodatak 6), jedan član ih čita i grupe obilježavaju svoja (ne)tačna rješenja.

Treneri postavljaju pitanja kojima učesnici vrše refleksiju: Jesu li opisi bili (ne)jasni? Šta je već bilo poznato? Postoji li nešto što nije dovoljno jasno? itd. Treneri vode sumarnu diskusiju.

Dodatak 5 – izrezati na listiće, tj. razdvojiti nazive i opise. U prvom dijelu zadatka podijeliti samo nazive, a u drugom samo opise/definicije.

Vrednovanje ljudskog dostojanstva i ljudskih prava

Zasnovano je na opštem uvjerenju da je svako ljudsko biće jednako vrijedno, da ima jednako dostojanstvo, pravo na jednako poštovanje, kao i pravo na isti skup ljudskih prava i osnovnih sloboda, pa se tako treba i odnositi prema njemu.

Vrednovanje kulturne raznolikosti

Zasnovano je na opštem uvjerenju da pripadnosti drugoj kulturi, kulturnu promjenljivost i raznolikost, kao i pluralizam pogleda, gledišta i praksi treba uvažavati i njegovati i na njih pozitivno gledati.

Vrednovanje demokratije, pravde, poštenja, jednakosti i vladavine prava

Ovaj skup zasnovan je na opštem uvjerenju da društva treba da funkcionišu i da se ravnaju prema demokratskim procesima kojima se poštuju principi pravde, poštenja, jednakosti i vladavine prava.

Otvorenost prema drugim kulturama kao i drugim uvjerenjima, pogledima na svijet i praksama

To je stav prema ljudima za koje se smatra da pripadaju drugačijim kulturama od sopstvenih ili stav prema uvjerenjima, pogledima na svijet i praksama koje se razlikuju od sopstvenih. Obuhvata osjetljivost, radoznalost i spremnost da se uđe u interakciju s drugim ljudima i drugim pogledima na svijet.

Poštovanje

Sastoji se od pozitivnog pogleda i cijenjenja nekoga ili nečega na osnovu procjene da ima bitan značaj, zasluge ili vrijednost. Imati poštovanje prema drugim ljudima, koji se vide kao ljudi koji pripadaju drugačijim kulturama ili imaju drugačija uvjerenja, mišljenja ili prakse od sopstvenih, jeste od suštinske važnosti za efikasan interkulturalni dijalog i kulturu demokratije.

Građanski duh

To je stav prema zajednici ili društvenoj grupi kojoj neko pripada a koja je veća od neposrednog kruga sopstvene porodice i prijatelja. Obuhvata osjećaj pripadnosti zajednici, svijest o drugim ljudima u zajednici, svijest o uticajima sopstvenog djelovanja na te ljude, solidarnost s drugim članovima zajednice i osjećaj građanske dužnosti prema zajednici.

Odgovornost

To je stav prema sopstvenom djelovanju. Obuhvata razmišljanje o sopstvenim radnjama, stvaranje namjera o tome kako djelovati na moralno odgovarajući način, svjesno vršenje tih radnji i smatranje sebe odgovornim za ishode tih radnji.

Samoeфикаsnost

To je stav prema sebi. Obuhvata pozitivno vjerovanje u sopstvenu sposobnost da se preduzmu radnje koje su potrebne za postizanje određenih ciljeva, kao i pouzdanje da se mogu razumjeti pitanja, odabrati odgovarajuće metode za izvršavanje zadataka, uspješno prevazići prepreke i napraviti razlika u svijetu.

Tolerancija neodređenosti

To je odnos prema situacijama koje su neizvjesne i predmet su brojnih protivrječnih tumačenja. Obuhvata pozitivno ocjenjivanje takvih situacija i njihovo rješavanje na konstruktivan način.

Autonomne vještine učenja

To su vještine potrebne da se obavlja, organizuje i ocijeni sopstveno učenje, u skladu sa sopstvenim potrebama, na način koji se samostalno odredi, bez tuđeg podsticanja.

Vještine analitičkog i kritičkog razmišljanja

To su vještine potrebne da se analizira, ocijeni i donese mišljenje o materijalima bilo koje vrste (npr. tekstovima, argumentima, tumačenjima, pitanjima, događajima, iskustvima, itd.) na sistematičan i logičan način.

Vještine slušanja i opažanja

One su potrebne da se primijeti i razumije ono što se govori i kako se govori, ali i da se primijeti i razumije i neverbalno ponašanje drugih ljudi.

Empatija

Ona je potrebna za razumijevanje i povezivanje s mislima, uvjerenjima i osjećanjima drugih ljudi, i viđenje svijeta iz perspektive drugih ljudi.

Fleksibilnost i prilagodljivost

One su potrebne da se prilagode i uredi sopstvene misli, osjećanja ili ponašanja na taj način da se može efikasno i na odgovarajući način odgovoriti na nove kontekste i situacije.

Jezičke, komunikativne i višejezičke vještine

Potrebne su da se efikasno i na odgovarajući način komunicira s drugim ljudima koji govore isti ili neki drugi jezik, i da se djeluje kao posrednik između onih koji govore različitim jezicima.

Vještine za saradnju

Potrebne su da se s drugima uspješno učestvuje u zajedničkim aktivnostima, zadacima i poduhvatima i da se drugi ohrabre da sarađuju kako bi se mogli postići ciljevi grupe.

Vještine za rješavanje sukoba

One su potrebne da se sukobom bavi, da se njime upravlja i da se riješi na miran način i to tako što se sukobljene strane usmjeravaju ka optimalnim rješenjima koja su prihvatljiva za sve strane.

Znanje i kritičko razumijevanje sebe

Obuhvata znanje i kritičko razumijevanje sopstvenih misli, uvjerenja, osjećanja i motivacija, kao i sopstvene kulturne pripadnosti i pogleda na svijet.

Znanje i kritičko razumijevanje jezika i komunikacije

Obuhvata znanje i kritičko razumijevanje društveno pogodnih verbalnih i neverbalnih komunikativnih konvencija koje djeluju u jeziku, odnosno jezicima kojima se govori, efekata koje različiti stilovi komunikacije mogu imati na druge ljude, kao i načina na koji svaki jezik na jedinstven način izražava značenja zajednička kulturi.

Znanje i kritičko razumijevanje svijeta

Obuhvata veliki i složen skup znanja i kritičkog razumijevanja u različitim oblastima, uključujući politiku, pravo, ljudska prava, kulturu, kulture, religije, istoriju, medije, ekonomije, okolinu i održivost.

Dodatak 6 – Tačni nazivi i opisi svih 20 kompetencija. Štampati kompletno i koristiti za povratnu informaciju. Podijeliti primjerke svim učesnicima.

VRIJEDNOSTI

Vrednovanje ljudskog dostojanstva i ljudskih prava

Ova vrijednost zasnovana je na opštem uvjerenju da je svako ljudsko biće jednako vrijedno, da ima jednako dostojanstvo, pravo na jednako poštovanje, kao i pravo na isti skup ljudskih prava i osnovnih sloboda, pa se tako treba i odnositi prema njemu.

Vrednovanje kulturne raznolikosti

Ova vrijednost je zasnovana na opštem uvjerenju da pripadnosti drugoj kulturi, kulturnu promjenljivost i raznolikost, kao i pluralizam pogleda, gledišta i praksi treba uvažavati i njegovati i na njih pozitivno gledati.

Vrednovanje demokratije, pravde, poštenja, jednakosti i vladavine prava

Ovaj skup vrijednosti zasnovan je na opštem uvjerenju da društva treba da funkcionišu i da se ravnaju prema demokratskim procesima kojima se poštuju principi pravde, poštenja, jednakosti i vladavine prava.

STAVOVI

Otvorenost prema drugim kulturama kao i drugim uvjerenjima, pogledima na svijet i praksama

Otvorenost je stav prema ljudima za koje se smatra da pripadaju drugačijim kulturama od sopstvenih ili stav prema uvjerenjima, pogledima na svijet i praksama koje se razlikuju od sopstvenih. Otvorenost obuhvata osjetljivost, radoznalost i spremnost da se uđe u interakciju s drugim ljudima i drugim pogledima na svijet.

Poštovanje

Poštovanje se sastoji od pozitivnog pogleda i cijenjenja nekoga ili nečega na osnovu procjene da ima bitan značaj, zasluge ili vrijednost. Imati poštovanje prema drugim ljudima, koji se vide kao ljudi koji pripadaju drugačijim kulturama ili imaju drugačija uvjerenja, mišljenja ili prakse od sopstvenih, jeste od suštinske važnosti za efikasan interkulturalni dijalog i kulturu demokratije.

Građanski duh

Građanski duh je stav prema zajednici ili društvenoj grupi kojoj neko pripada a koja je veća od neposrednog kruga sopstvene porodice i prijatelja. Građanski duh obuhvata osećaj pripadnosti zajednici, svijest o drugim ljudima u zajednici, svijest o uticajima sopstvenog djelovanja na te ljude, solidarnost s drugim članovima zajednice i osjećaj građanske dužnosti prema zajednici.

Odgovornost

Odgovornost je stav prema sopstvenom djelovanju. Odgovornost obuhvata razmišljanje o sopstvenim radnjama, stvaranje namjera o tome kako djelovati na moralno odgovarajući način, svjesno vršenje tih radnji i smatranje sebe odgovornim za ishode tih radnji.

Samoefikasnost

Samoefikasnost je stav prema sebi. Obuhvata pozitivno vjerovanje u sopstvenu sposobnost da se preduzmu radnje koje su potrebne za postizanje određenih ciljeva, kao i pouzdanje da se mogu razumjeti pitanja, odabrati odgovarajuće metode za izvršavanje zadataka, uspješno prevazići prepreke i napraviti razlika u svijetu.

Tolerancija neodređenosti

Tolerancija neodređenosti stav je prema situacijama koje su neizvjesne i predmet su brojnih protivrječnih tumačenja. Tolerancija obuhvata pozitivno ocjenjivanje takvih situacija i njihovo rješavanje na konstruktivan način.

VJEŠTINE

Autonomne vještine učenja

Autonomne vještine učenja su vještine potrebne da se obavlja, organizuje i ocijeni sopstveno učenje, u skladu sa sopstvenim potrebama, na način koji se samostalno odredi, bez tuđeg podsticanja.

Vještine analitičkog i kritičkog razmišljanja

Vještine analitičkog i kritičkog razmišljanja su vještine potrebne da se analizira, ocijeni i donese mišljenje o

materijalima bilo koje vrste (npr. tekstovima, argumentima, tumačenjima, pitanjima, događajima, iskustvima, itd.) na sistematičan i logičan način.

Vještine slušanja i opažanja

Vještine slušanja i opažanja su potrebne da se primijeti i razumije ono što se govori i kako se govori, ali i da se primijeti i razumije i neverbalno ponašanje drugih ljudi.

Empatija

Empatija je skup vještina potrebnih za razumijevanje i povezivanje s mislima, uvjerenjima i osjećanjima drugih ljudi, i viđenje svijeta iz perspektive drugih ljudi.

Fleksibilnost i prilagodljivost

Fleksibilnost i prilagodljivost su potrebne da se prilagode i uredi sopstvene misli, osjećanja ili ponašanja na taj način da se može efikasno i na odgovarajući način odgovoriti na nove kontekste i situacije.

Jezičke, komunikativne i višejezičke vještine

Jezičke, komunikativne i višejezičke vještine su potrebne da se efikasno i na odgovarajući način komunicira s drugim ljudima koji govore isti ili neki drugi jezik, i da se djeluje kao posrednik između onih koji govore različitim jezicima.

Vještine za saradnju

Vještine za saradnju su potrebne da se s drugima uspješno učestvuje u zajedničkim aktivnostima, zadacima i poduhvatima i da se drugi ohrabre da sarađuju kako bi se mogli postići ciljevi grupe.

Vještine za rješavanje sukoba

Vještine za rješavanje sukoba su potrebne da se sukobom bavi, da se njime upravlja i da se riješi na miran način i to tako što se sukobljene strane usmjeravaju ka optimalnim rješenjima koja su prihvatljiva za sve strane.

Znanje i kritičko razumijevanje

Znanje i kritičko razumijevanje sebe

Znanje i kritičko razumijevanje sebe obuhvata znanje i kritičko razumijevanje sopstvenih misli, uvjerenja, osjećanja i motivacija, kao i sopstvene kulturne pripadnosti i pogleda na svijet.

Znanje i kritičko razumijevanje jezika i komunikacije

Znanje i kritičko razumijevanje jezika i komunikacije obuhvata znanje i kritičko razumijevanje društveno pogodnih verbalnih i neverbalnih komunikativnih konvencija koje djeluju u jeziku, odnosno jezicima kojima se govori, efekata koje različiti stilovi komunikacije mogu imati na druge ljude, kao i načina na koji svaki jezik na jedinstven način izražava značenja zajednička kulturi.

Znanje i kritičko razumijevanje svijeta

Znanje i kritičko razumijevanje svijeta obuhvata veliki i složen skup znanja i kritičkog razumijevanja u različitim oblastima, uključujući politiku, pravo, ljudska prava, kulturu, kulture, religije, istoriju, medije, ekonomije, okolinu i održivost.

Potrebni resursi:

- sličice leptira za podjelu u grupe,
- štampane trake sa nazivima 20 kompetencija u kovertama za svaku grupu posebno,
- štampane trake sa opisima 20 kompetencija u kovertama za svaku grupu posebno,
- list sa tačnim nazivima i opisima 20 kompetencija za svakog učesnika,

- model leptira štampan za svakog učesnika,
- prezentacija,
- laptop,
- projektor,
- čart papir,
- čart tabla,
- lijepak.

Četvrta sesija. ROKDK – grupisanje kompetencija, povezivanje kognitivne i afektivne oblasti

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

- uočiti vezu između četiri polja u ROKDK;
- razumjeti da su dva polja iz kognitivne, a dva iz afektivne oblasti;
- procijeniti važnost povezivanja kognitivne i afektivne oblasti u učenju i poučavanju;
- analizirati nužnost poučavanja i učenja stavova i vrijednosti, kao kategorija iz afektivne oblasti.

PLAN

Prvi korak: Kreiranje grupa (klastera) kompetencija (25 minuta)

Učesnici se organizuju u male grupe, prema predmetima/oblastima koje predaju. Treneri im daju zadatak da izaberu jednu temu¹ iz predmetnog programa i da u odnosu na nju kreiraju po četiri grupe (ili „lanca“) kompetencija. Oni formiraju grupe, tj. klasterne koji se dobijaju izborom i međusobnim povezivanjem po jednog elementa iz polja „znanje i kritičko razumijevanje“, „vještine“, „stavovi“ i „vrijednosti“. Klasterne ispisuju na čart papir i vizuelno ističu povezanost i dinamički karakter, npr. strelicama.

Napomena: Svi školski predmeti mogu doprinijeti razvoju kompetencija za demokratsku kulturu. U određenoj situaciji (tokom učenja, ali isto tako i u realnoj, životnoj situaciji) učesnici koriste set kompetencija i to se naziva klasterom kompetencija. Čak i u različitim momentima iste situacije, biće potrebni različiti klasteri kompetencija. Klasteri su u vezi sa situacijama, a ne sa školskim predmetima, ali svaki predmet može doprinijeti razvoju bilo kojeg od 20 elemenata modela kompetencija za demokratsku kulturu.

Treneri upućuju učesnike da ostvare logičnu kombinaciju, koja će otvoriti mogućnost dubljeg razumijevanja dinamičkog karaktera klastera kompetencija. Učesnici će tokom rada primijetiti da su moguće mnoge kombinacije kompetencija iz pojedinih polja. Učesnicima koji predaju npr. prirodnu grupu predmeta, matematiku itd. može biti potrebna dodatna pomoć. Treneri bi morali biti spremni da ih podstaknu primjerima. Oni podstiču aktivnosti i naročito vode računa o jasnoj povezanosti između klastera kompetencija i teme koja je izabrana.

Drugi korak: Prezentovanje grupa (klastera) (20 minuta)

Kada grupe formiraju po četiri klastera, vrši se prezentovanje.

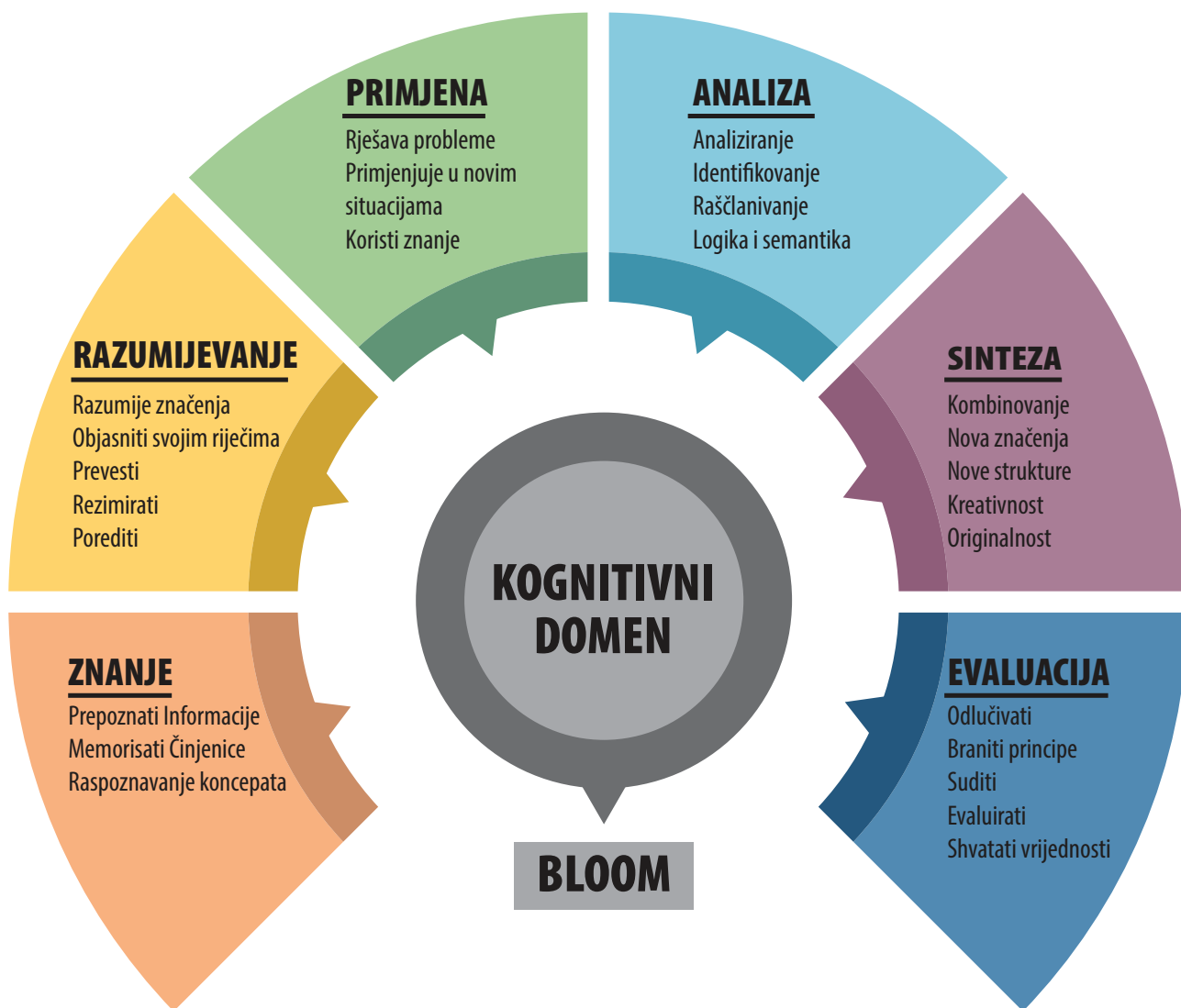
¹ U ovoj fazi rada ne diskutuje se o ostalim elementima metodike nastave: metode, oblici rada, tehnike itd. kako bi akcenat bio na povezanosti kompetencija i sadržaja učenja. U kasnijim fazama realizuju se aktivnosti koje će omogućiti analizu uloge svih elemenata nastave (pedagogije, metodike, ocjenjivanja) u razvoju KDK.

Treći korak: Prezentacija trenera (45 minuta)

Na prezentaciji je model „leptira“ i dva slajda sa shematskim prikazom taksonomija za kognitivnu i afektivnu oblast, urađenim na osnovu literature: Blum (1981), Anderson i Krathwohl (2001), Krathwohl (2002), DEVCORE Smjernice (2015). Tokom demonstriranja modela KDK treneri skreću pažnju na dvije oblasti: kognitivnu i afektivnu. Objašnjavaju – ali ne samo monološki, nego pokušavajući da pitanjima podstaknu učesnike na komentare – sadržaj, značenje i ulogu kognitivne i afektivne oblasti. Skreću posebnu pažnju na upadljivu dominaciju kognitivnog nad afektivnim i usmjeravaju učesnike ka sintezi znanja da obje oblasti moraju biti važne u savremenoj nastavi. Treneri podstiču diskusiju o tome: Zašto kognitivna oblast dominira? Šta se gubi, a šta dobija time? Kako uspostaviti ravnotežu? itd.

Tokom prezentovanja taksonomija², treneri podstiču učesnike da uoče strukturu kognitivne, odnosno afektivne oblasti, da razumiju hijerarhijski odnos između nivoa, da uoče postupnost u saznavnom i afektivnom napredovanju itd. Diskusija se može usmjeriti i prema kritičkom i problematizovanom razumijevanju redoslijeda nivoa, npr. zašto je primjena prije analize? Zašto je u revidiranoj veziji evaluacija prije sinteze? i dr. Osim toga, u zavisnosti od grupe učesnika, može se prezentovati i matrica u kojoj se prikazuju vrste znanja (činjenično, konceptualno, proceduralno, metakognitivno) i nivoi taksonomije (Krathwohl, 2002).

Dodatak 7 – Taksonomija za kognitivnu oblast (shematski prikaz) za prezentaciju

² Blumova taksonomija za kognitivnu oblast poznata je nastavnicima u Crnoj Gori, a slična je situacija i sa revidiranom verzijom iz 2001. godine. Taksonomija je korišćena kao instrument tokom izrade kurikuluma zasnovanih na operativnim ciljevima (iz 2004. godine) i na ishodima učenja (iz 2016. godine). Taksonomija za afektivnu oblast manje je poznata nastavnicima, pa bi je u ovoj obuci trebalo prikazati da bi se ostvarila bolja ravnoteža u zastupljenosti znanja i kritičkog razumijevanja i vještina, s jedne strane, i stavova i vrijednosti, s druge strane.

Dodatak 8 – Taksonomija za afektivnu oblast (shematski prikaz) za prezentaciju

Potrebni resursi:

- predmetni programi (učesnici donose na seminar),
- čart tabla,
- čart papir,
- markeri,
- „leptir“,
- prezentacija (sadržaj: model kompetencija i dvije sheme taksonomija),
- laptop,
- projektor,
- štampane sheme taksonomija za svakog učesnika.

DRUGI DAN: DESKRIPTORI U ROKDK I NJIHOV ZNAČAJ ZA KURIKULUME

Sesija:

1. Izrada praktičnih primjera
2. ROKDK: deskriptori
3. Uvođenje ROKDK u kurikulume obaveznih predmeta
4. ROKDK u kroskurikularnim temama

Prva sesija. Izrada praktičnih primjera

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

- praktično primijeniti naučeno o 20 kompetencija iz ROKDK i o taksonomijama za kognitivnu i afektivnu oblast;
- analizirati mogućnosti hijerarhijskog strukturisanja 20 elemenata ROKDK;
- upoređivati nivo (složenost) zahtjeva;
- kreirati nizove ishoda učenja raspoređenih po nivou složenosti za 20 elemenata ROKDK³.

PLAN

Prvi korak: Kreiranje praktičnih primjera (45 minuta)

Učesnici se organizuju u male grupe, prema predmetima/oblastima koje predaju. Treneri im objasne zadatak naročito precizno: svaka grupa slučajnim izborom dobija po četiri od 20 kompetencija iz modela „leptira“. Prvi dio zadatka je da utvrde gdje taj element pripada (kom polju) i da odrede je li riječ o kognitivnoj ili o afektivnoj oblasti. Kad to odrede, potrebno je da hijerarhijski – koristeći odgovarajuću taksonomiju – kreiraju niz zahtjeva, izraženih terminologijom ishoda učenja, za tu kompetenciju. Grupe, ovim postupkom, vježbaju prethodno naučeno i pripremamo ih za razumijevanje deskriptora kompetencija.

Drugi korak: Prezentovanje (45 minuta)

Predstavnici grupa prezentuju, a svi učesnici podstaknuti su na pažnju i aktivnost. Treneri problemskim pitanjima podstiču. Uočava se složenost zadatka i činjenica da nivoe u nekim situacijama nije jednostavno odrediti.

Potrebni resursi:

- listići na kojima su ispisani/štampani nazivi 20 elemenata ROKDK,
- sheme taksonomija za kognitivnu i za afektivnu oblast,
- čart papir,
- čart tabla,
- lijepak.

3 Ova sesija služi za uvježbavanje i primjenu naučenog, ali i kao priprema za deskriptore ROKDK.

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

- upoznati deskriptore 20 kompetencija;
- razumjeti da deskriptori opisuju vidljivo ponašanje i da se oni mogu: poučavati, učiti i ocjenjivati.

PLAN

Prvi korak: Rad u grupama (40 minuta)

Zadatak se radi u grupama, i to u šest grupa ukupno. Svaka od grupa dobija grupu ili pola grupe (tamo gdje je više elemenata, npr. kod vještina ili stavova) kompetencija za rad, npr. jedna grupa dobija pola kompetencija iz grupe *stavovi*, druga grupa dobija sve kompetencije iz grupe *vrijednosti* itd. Radni materijal za svaku od grupa sastoji se od odvojeno štampanih deskriptora za odgovarajuće kompetencije, sa oznakom o kom nivou se radi, ali bez oznake o kojoj kompetenciji je riječ. Zadatak grupa je da povežu deskriptore sa kompetencijama. Tehnički to rade na čart papiru na kojem upisuju naziv odgovarajuće grupe kompetencija, a listice sa deskriptorima *lagano* zalijepe na papir (ovo kako bi tokom povratne informacije mogli vršiti korekcije).

Drugi korak: Samostalno dolaženje do povratne informacije (25 minuta)

Kad grupe završe svoje zadatke, treneri im podijele spisak deskriptora (Dodatak 9) uz instrukciju da uporede sa svojim rješenjima, i to tako da u prvom koraku potvrde ono što su tačno uradili, a u drugom koraku izvrše pomjeranja u skladu sa tačnim rješenjima. Svaka grupa izdvaja one deskriptore koji su im bili naročito upadljivi – brzo tačno prepoznati ili sporo i netačno. O tim izdvojenim deskriptorima vodi se kratka diskusija.

Treći korak: Galerija deskriptora (25 minuta)

Organizuje se izložba urađenog. Papiri se lijepe na zid. Pored papira stoje po dva člana grupe, a ostali obilaze radove, razgledaju, postavljaju pitanja onima koji su učestvovali u izradi.

Napomena: Treneri ističu da su deskriptori nezavisni jedan od drugog i da oni mogu pomoći u pripremanju, primjeni i evaluaciji aktivnosti poučavanja i učenja, a isto tako i u ocjenjivanju. Osim toga, važno je diskutovati sa učesnicima i to da se deskriptori mogu: poučavati, učiti i ocjenjivati.

Potrebni resursi:

- listići na kojima su ispisani/štampani nazivi 20 elemenata ROKDK,
- listići sa ispisanim/štampanim deskriptorima,
- kompletan materijal o deskriptorima sa navedenim tačnim nazivima i nivoima za svakog učesnika posebno,
- čart papir,
- marker,
- lijepak za svaku grupu.

Dodatak 9 – Lista ključnih deskriptora za ROKDK (2018b: 15–25)

Ključni deskriptori

VRIJEDNOSTI

1. Vrednovanje ljudskog dostojanstva i ljudskih prava

1.	Zastupa stav da ljudska prava treba uvijek štiti i poštovati	Osnovni
2.	Zastupa stav da društvo treba da zaštiti i poštuje posebna prava djece	Osnovni
3.	Brani stav da niko ne smije biti izložen mučenju kao ni neljudskom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju	Srednji
4.	Zastupa stav da sve javne institucije treba da poštuju, zaštite i primjenjuju ljudska prava	Srednji
5.	Brani stav da kada su ljudi zatvoreni, iako su na njih primjenjuju određena ograničenja, to ne znači da manje zaslužuju poštovanje i dostojanstvo nego bilo ko drugi	Napredni
6.	Mišljenja je da svi zakoni treba da budu usklađeni sa međunarodnim normama i standardima o ljudskim pravima	Napredni

2. Vrednovanje kulturne različitosti

7.	Promoviše stav da treba da budemo tolerantni prema različitim vjerovanjima drugih ljudi u društvu	Osnovni
8.	Promoviše stav da uvijek treba težiti međusobnom razumijevanju i smislenom dijalogu između ljudi i grupa koje se smatraju „drugačijim” jedna od druge	Osnovni
9.	Izražava stav da kulturnu različitost u društvu treba pozitivno vrednovati i cijeniti	Srednji
10.	Zastupa stav da interkulturalni dijalog treba koristiti da nam pomogne da prepoznamo svoje različite identitete i kulturnu pripadnost	Napredni
11.	Zastupa stav da interkulturalni dijalog treba koristiti da se razvijaju poštovanje i kultura „suživota”	Napredni

3. Vrednovanje demokratije, pravde, poštenja, jednakosti i vladavine prava

12.	Zastupa stav da škole treba da podučavaju učenike o demokratiji i kako da postupaju kao demokratski građani	Osnovni
13.	Izražava stav da se prema svim građanima treba odnositi jednako i nepristrasno u skladu sa zakonom	Osnovni
14.	Zastupa stav da zakone uvijek treba pravično primjenjivati i sprovoditi	Osnovni

15.	Zastupa stav da demokratski izbori uvijek treba da budu slobodni i poštenu, u skladu sa međunarodnim standardima i nacionalnim zakonodavstvom, i bez prevara	Srednji
16.	Izražava mišljenje da, kad god javni funkcioner vrši vlast, on ili ona ne treba da zloupotreblja tu vlast i prelaze granice svojih zakonskih ovlašćenja	Srednji
17.	Izražava podršku mišljenju da svi treba da imaju pristup sudovima, kako ljudima ne bi bila uskraćena mogućnost da pokrenu postupak pred sudom zato što bi to bilo suviše skupo, naporno ili komplikovano	Srednji
18.	Izražava podršku mišljenju da oni kojima se povjerava zakonodavna vlast treba da podliježu zakonu i odgovarajućem ustavnom nadzoru	Napredni
19.	Izražava mišljenje da informacije o javnim politikama i njihovoj realizaciji treba da budu dostupne javnosti	Napredni
20.	Zastupa stav da treba da postoje djelotvorni pravni lijekovi protiv radnji državnih organa koji krše ljudska prava	Napredni

4. Otvorenost prema drugim kulturama

21.	Pokazuje interesovanje da sazna više o vjerovanjima, vrijednostima, tradiciji i pogledima na svijet drugih ljudi	Osnovni
22.	Izražava interesovanje za putovanja u druge zemlje	Osnovni
23.	Izražava radoznalost za vjerovanja i tumačenja drugih i druge kulturne orijentacije i pripadanja	Srednji
24.	Cijeni mogućnost upoznavanja drugih kultura	Srednji
25.	Traži i pozdravlja priliku da sretne ljude drugačijih vrijednosti, običaja i ponašanja	Napredni
26.	Ostvaruje kontakt sa drugim ljudima da bi naučio više o njihovoj kulturi	Napredni

5. Poštovanje

27.	Daje prostor drugim ljudima da se izraze	Osnovni
28.	Izražava poštovanje prema drugima kao jednakim ljudskim bićima	Osnovni
29.	Odnosi se prema svim ljudima s poštovanjem bez obzira na kulturu iz koje potiču	Srednji
30.	Izražava poštovanje prema ljudima drugačijeg društveno-ekonomskog statusa	Srednji
31.	Izražava poštovanje za razlike među religijama	Napredni
32.	Izražava poštovanje prema ljudima koji imaju drugačije političko mišljenje	Napredni

6. Građanski duh

33.	Izražava spremnost da saraduje i radi sa drugima	Osnovni
34.	Saraduje sa drugim ljudima na ciljevima od zajedničkog interesa	Osnovni
35.	Izražava opredjeljenje da ne bude posmatrač kada se krše dostojanstvo i prava drugih	Srednji
36.	Razmatra šta se može uraditi da zajednica postane bolje mjesto	Srednji
37.	Ispunjava obaveze i odgovornosti aktivnog građanina na lokalnom, državnom ili globalnom nivou	Napredni
38.	Preuzima korake da se informiše o građanskim pitanjima	Napredni

7. Odgovornost

39.	Pokazuje da preuzima odgovornost za svoje postupke	Osnovni
40.	Izvini se ako povrijedi nečija osjećanja	Osnovni
41.	Obavlja traženi posao na vrijeme	Srednji
42.	Pokazuje da preuzima odgovornost za sopstvene greške	Srednji
43.	Konzistentno ispunjava obaveze prema drugima	Napredni

8. Samoeфикаsnost

44.	Izražava uvjerenje u sopstvenu sposobnost da razumije probleme	Osnovni
45.	Izražava vjerovanje da može da obavi aktivnosti koje je isplanirao/la	Osnovni
46.	Izražava uvjerenje u sopstvenu sposobnost da zaobiđe prepreke na putu ka ostvarenju cilja	Srednji
47.	Ako želi da se promijeni, izražava uvjerenje da može to da postigne	Srednji
48.	Pokazuje da se osjeća sigurnim/om u svoje sposobnosti da se suoči sa životnim izazovima	Napredni
49.	Pokazuje samopouzdanje da zna kako da postupa u nepredviđenim situacijama zahvaljujući svojoj snalažljivosti	Napredni

9. Tolerancija neodređenosti

50.	Dobro saraduje sa drugim ljudima koji imaju razna drugačija gledišta	Osnovni
51.	Pokazuje da je u stanju da privremeno promijeni mišljenje o drugim ljudima	Osnovni

52.	Osjeća se opušteno u nepoznatim situacijama	Srednji
53.	Suočava se sa neizvjesnošću na pozitivan i konstruktivan način	Srednji
54.	Dobro radi u nepredviđenim okolnostima	Srednji
55.	Izražava želju da neko ospori njegove/njene sopstvene ideje i vrijednosti	Napredni
56.	Uživa u izazovu rješavanja nejasnih problema	Napredni
57.	Izražava zadovoljstvo rješavanja složenih situacija	Napredni

VJEŠTINE

10. Autonomne vještine učenja

58.	Pokazuje sposobnost da identifikuje resurse za učenje (npr. ljude, knjige, internet)	Osnovni
59.	Traži pojašnjenja novih informacija od drugih ljudi kada je to potrebno	Osnovni
60.	Može da uči o novim temama uz minimalan nadzor	Srednji
61.	Može da ocijeni kvalitet sopstvenog rada	Srednji
62.	Može iz široke ponude koja mu/joj stoji na raspolaganju da izabere najpouzdanije izvore informacija ili savjeta	Napredni
63.	Pokazuje sposobnost da prati, definiše, utvrdi prioritete i završi zadatke bez direktnog nadzora	Napredni

11. Vještine analitičkog i kritičkog razmišljanja

64.	Može da prepozna sličnosti i razlike između novih informacija i onih koje su već poznate	Osnovni
65.	Koristi dokaze da potkrijepi svoje mišljenje	Osnovni
66.	Može da procijeni rizike povezane sa različitim opcijama	Srednji
67.	Pokazuje da razmišlja o tome da li su informacije koje koristi tačne	Srednji
68.	Može da prepozna nedosljednosti, neusklađenosti ili odstupanja u materijalima koje analizira	Napredni
69.	Može da koristi direktne i konkretne kriterijume, načela ili vrijednosti u iznošenju stavova	Napredni

12. Vještine slušanja i opažanja

70.	Pažljivo sluša različita mišljenja	Osnovni
71.	Pažljivo sluša druge ljude	Osnovni
72.	Prati pokrete govornika i opšti govor tijela da bi lakše shvatio/la ono o čemu govore	Srednji
73.	Može djelotvorno da sluša da bi razjasnio poruke i namjere druge osobe	Srednji
74.	Obraća pažnju na stvari koje druge ljudi podrazumijevaju, ali ih ne izgovaraju	Napredni
75.	Primjećuje kako ljudi koji dolaze iz različitih kultura reaguju na različite načine u istoj situaciji	Napredni

13. Empatija

76.	Može da prepozna kada je prijatelju/ici potrebna njegova/njena pomoć	Osnovni
77.	Izražava empatiju za loše stvari koje je vidio/vidjela da se dešavaju drugim ljudima	Osnovni
78.	Pokušava da bolje shvati svoje prijatelje na način što zamišlja kako stvari izgledaju iz njihovog ugla	Srednji
79.	Uzima u obzir osjećanja drugih ljudi kada donosi odluke	Srednji
80.	Izražava stav da, kada pomisli na ljude u drugim zemljama, dijeli njihove radosti i tugu	Napredni
81.	Tačno prepoznaje osjećanja drugih, čak i kada ne žele da ih pokažu	Napredni

14. Fleksibilnost i prilagodljivost

82.	Promijeni svoje mišljenje ako se racionalnom argumentacijom takvo nešto pokaže neophodnim	Osnovni
83.	Može da promijeni odluku koju je donio/donijela ako posljedice takvih odluka pokažu da je takvo nešto neophodno	Osnovni
84.	Prilagođava se novim situacijama korišćenjem novih vještina	Srednji
85.	Prilagođava se novim situacijama primjenom znanja na različite načine	Srednji
86.	Usvaja društveno-kulturne konvencije drugih kulturnih ciljnih grupa prilikom interakcije sa pripadnicima tih ciljnih grupa	Napredni
87.	Može da modifikuje svoje ponašanje da ga učini prihvatljivim drugim kulturama	Napredni

15. Jezičke, komunikativne i višejezične vještine

88.	Može da izrazi svoje misli o nekom problemu	Osnovni
89.	Traži od govornika da ponove što su rekli ako mu/joj nije jasno	Osnovni
90.	Postavlja pitanja koja pokazuju njegovo/njeno razumijevanje stava drugih ljudi	Srednji
91.	Može da usvoji različite načine izražavanja ljubaznosti na drugom jeziku	Srednji
92.	Može lingvistički da posreduje u interkulturalnim razmjenama pisanim i usmenim prevođenjem i objašnjavanjem	Napredni
93.	Može uspješno da izbjegne interkulturalna nerazumijevanja	Napredni

16. Vještine za saradnju

94.	Gradi pozitivan odnos sa drugim ljudima u grupi	Osnovni
95.	Kada je član grupe, obavlja svoj dio posla kojim se bavi grupa	Osnovni
96.	Radi na izgradnji konsenzusa da bi ste postigli ciljevi grupe	Srednji
97.	Kada je član grupe, informiše druge o svim relevantnim i korisnim informacijama	Srednji
98.	Podstiče entuzijizam među članovima grupe u cilju postizanja zajedničkih ciljeva	Napredni
99.	Kada radi sa drugima, podržava druge uprkos razlikama u mišljenju	Napredni

17. Vještine za rješavanje sukoba

100.	Može sa suprostavljenim stranama da komunicira s poštovanjem	Osnovni
100.	Može da prepozna opcije za rješavanje sukoba	Osnovni
102.	Može da pomogne drugima u rješavanju sukoba poboljšanjem razumijevanja opcija koje stoje na raspolaganju	Srednji
103.	Može da podstakne strane uključene u sukob da aktivno saslušaju jedna drugu i da podijele svoje probleme i brige	Srednji
104.	Redovno inicira komunikaciju kako bi pomogao/la u rješavanju interpersonalnih sukoba	Napredni
105.	Može djelotvorno da se suoči sa emotivnim stresom, anksioznošću i nesigurnošću drugih ljudi u konfliktnim situacijama	Napredni

ZNANJE I KRITIČKO RAZUMIJEVANJE

18. Znanje i kritičko razumijevanje sebe

106.	Može da opiše svoje motive	Osnovni
107.	Može da opiše načine na koje njegove/njene misli i osjećanja utiču na njegovo/njeno ponašanje	Osnovni
108.	Može kritički da razmisli o sopstvenim vrijednostima i vjerovanjima	Srednji
109.	Može kritički da razmišlja o sebi iz više različitih uglova	Srednji
110.	Može kritički da razmišlja o sopstvenim predrasudama i stereotipima i razlozima koji stoje iza njih	Napredni
111.	Može kritički da razmišlja o sopstvenim osjećanjima koja potiču iz velikog broja različitih situacija	Napredni

19. Znanje i kritičko razumijevanje jezika i komunikacije

112.	Može da objasni kako boja glasa, kontakt očima i govor tijela mogu da pomognu u komunikaciji	Osnovni
113.	Može da opiše društveni uticaj i efekte različitih stilova komunikacije na druge	Srednji
114.	Može da objasni kako su društveni odnosi ponekad kodirani u jezičkim formama koje se koriste u razgovoru (npr. u pozdravima, načinima obraćanja, upotrebi psovki)	Srednji
115.	Može da objasni zašto ljudi koji pripadaju drugim kulturama mogu da koriste drugačije verbalne i neverbalne konvencije u komunikaciji koje imaju smisla iz njihovog ugla	Napredni
116.	Može kritički da razmotri različite konvencije u komunikaciji koje koristi najmanje jedna drugačija društvena grupa ili kultura	Napredni

20. Znanje i kritičko razumijevanje svijeta (uključujući politiku, pravo, ljudska prava, kulturu, kulture, religije, istoriju, medije, ekonomiju, životnu sredinu i održivost)

117.	Može da objasni značenje osnovnih političkih koncepata, uključujući demokratiju, slobodu, građanstvo, prava i odgovornosti	Osnovni
118.	Može da objasni zašto svi imaju odgovornost da poštuju ljudska prava drugih	Osnovni
119.	Može da opiše osnovnu kulturnu praksu (npr. navike u ishrani, načine pozdravljanja i obraćanja drugim ljudima, ljubavnost) karakterističnu za drugu kulturu	Osnovni

120.	Može kritički da razmotri kako je njegovo/njeno gledište na svijet samo jedno od mnogih gledišta na svijet	Osnovni
121.	Može da ocijeni uticaj društva na prirodni svijet, na primjer, u smislu rasta broja stanovnika, razvoja stanovništva, potrošnje resursa	Osnovni
122.	Može kritički da razmotri rizike povezane sa štetom koja se nanosi životnoj sredini	Osnovni
123.	Može da objasni univerzalnu, neotuđivu i nedjeljivu prirodu ljudskih prava	Srednji
124.	Može kritički da razmotri odnos između ljudskih prava, demokratije i bezbjednosti u globalizovanom svijetu	Srednji
125.	Može kritički da razmotri glavne uzroke povrede ljudskih prava, uključujući ulogu stereotipa i predrasuda u procesima koji dovode do kršenja ljudskih prava	Srednji
126.	Može da objasni opasnost od donošenja generalnih zaključaka o cijeloj jednoj kulturi na osnovu ponašanja pojedinaca	Srednji
127.	Može kritički da razmotri vjerske simbole, vjerske rituale i vjersku upotrebu jezika	Srednji
128.	Može da opiše uticaje propagande u savremenom svijetu	Srednji
129.	Može da objasni kako ljudi mogu da se čuvaju i zaštite od propagande	Srednji
130.	Može da opiše različite načine pomoću kojih građani mogu da utiču na politiku	Napredni
131.	Može kritički da razmotri prirodu okvira ljudskih prava koji evoluiraju i trenutni razvoj ljudskih prava u različitim regionima svijeta	Napredni
132.	Može da objasni zašto ne postoje kulturne grupe sa fiksnim urođenim karakteristikama	Napredni
133.	Može da objasni zašto sve vjerske grupe kontinuirano evoluiraju i zašto se mijenjaju	Napredni
134.	Može kritički da razmotri zašto se istorija često predstavlja i podučava sa etnocentrične tačke gledišta	Napredni
135.	Može da objasni nacionalnu ekonomiju i kako ekonomski i finansijski procesi utiču na funkcionisanje društva	Napredni

Treća sesija. Uvođenje ROKDK u kurikulume obaveznih predmeta

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

- procijeniti mogućnosti različitih obaveznih predmeta za rad u oblasti KDK;
- shvatiti da se KDK ne moraju posmatrati isključivo kao sadržaj učenja;

- identifikovati elemente u postojećim kurikulumima koji su otvoreni prema povezivanju sa ROKDK.

PLAN

Prvi korak: Igra „more-brijeg“ (10 minuta)

Učesnici stoje u dvije kolone, okrenuti jedni prema drugima. Treneri čitaju nazive pojedinih od 20 elemenata. Kad pročitaju neki iz afektivne oblasti (stavovi i vrijednosti), učesnici ustanu, a kad pročitaju neki iz kognitivne oblasti (vještine i znanje i kritičko razumijevanje), učesnici čučnu.

Drugi korak: Diskusija uglovi (30 minuta)

Treneri pripremaju tvrdnje za tri *ugla*:

1. KDK mogu da se poučavaju i uče isključivo iz društvene grupe predmeta i iz umjetnosti.
2. KDK mogu da se poučavaju i uče iz svih predmeta, uključujući prirodnu grupu i matematiku.
3. KDK ne mogu da se poučavaju iz postojećih obaveznih predmeta, jer će opteretiti kurikulum.

Učesnici se brojenjem od jedan do tri raspoređuju na uglove. Jedinice će zastupati tvrdnju 1, dvojke tvrdnju 2, a trojke tvrdnju tri. Desetak minuta grupe pripremaju argumentaciju za odbranu tvrdnje. Nakon toga slijedi diskusija. Grupa 1 navodi i obrazlaže svoju tvrdnju, a ostali, nakon izlaganja, navode kontraargumente i pitanja kojima se tvrdnja može osporiti. Postupak se ponavlja sa grupama 2 i 3. Kad sva izlaganja i sve diskusije budu okončane, učesnici se podstiču da promijene mjesto u uglu i da stanu u onaj ugao sa kojim su saglasni. Treneri sve vrijeme podstiču i pomažu u radu. Očekivano je da će većina učesnika stati u ugao 2.

Treći korak: Pronalaženje ishoda učenja u postojećim kurikulumima sa kojima se KDK mogu povezati. (30 minuta)

Učesnici su podijeljeni u grupe prema predmetima ili grupama predmeta koje predaju. U tim grupama analiziraju svoje predmetne programe (jedna tema) tražeći već postojeće ishode učenja uz koje se KDK mogu povezati. Ako su učesnici naročito zainteresovani, mogu se koristiti deskriptori, pa npr. učesnici biraju grupu deskriptora i obrazlažu način njihovog uključivanja u postojeći kurikulum. Neće biti rađena analiza kompletnog kurikuluma, nego npr. jedne teme. Grupe na čart papiru pišu svoja rješenja⁴.

Napomena: U svim sesijama u kojima se govori o uvođenju ROKDK u postojeće kurikulume posebno se pominju principi relevantnosti, izbjegavanja preopterećenosti kurikuluma, koherentnosti i transparentnosti, vertikalne i horizontalne koherentnosti, napretka u KDK, jezičke i dijaloške dimenzije, kontekstualizacije KDK, bezbjednog ambijenta za učenje KDK (SE, 2018c: 19). Treneri ove principe mogu prikazati i objasniti pomoću prezentacije.

Četvrti korak: Kratko prezentovanje rada grupa (20 minuta)

Prezentovanje i diskusija

Potrebni resursi:

- listići na kojima su ispisane/štampane tvrdnje za uglove,
- predmetni kurikulumi,
- čart papir,
- čart tabla,
- lijepak.

4 Od početka do kraja seminara važno bi bilo učesnike podsticati da tokom rješavanja zadataka često koriste grafičke organizatore (pojmovne mape, Venove dijagrame, dijagrame riblja kost itd.), što je u vezi sa onim kompetencijama koje se odnose na učenje učenja i prezentatorske vještine.

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

- procijeniti mogućnosti uvođenja ROKDK u kroskurikularne teme;
- razumjeti značaj kroskurikularnih tema za razvoj dinamičkog karaktera kompetencija.

PLAN

Prvi korak: Igra „pogodi po opisu“ (15 minuta)

Učesnici-dobrovoljci izvlače iz koverta jednu od 20 kompetencija i opisuju je ostalima navodeći u kojim situacijama nam treba, kako je koristimo itd., ali bez navođenja njenog tačnog naziva. Ostali pogađaju o kojoj je kompetenciji riječ.

Treći korak: Rad u stanicama (45 minuta)

Stanice se formiraju prema kroskurikularnim temama, npr. Preduzetničko učenje, Održivi razvoj itd. (ovaj dio će zavistiti od strukture učesnika, tj. od toga u kojim školama rade). Na svakoj stanici je jedna od međupredmetnih tema sa ispisanim ishodima učenja. Grupe rade po stanicama tako da obiđu svaku stanicu i rade na svakoj od tema na zadatku uočavanja elemenata u kros-kurikularnoj temi koji podržavaju uvođenje neke od KDK. Za svaku od kroskurikularnih tema, grupe pronalaze po dvije KDK koje se izrazito uspješno mogu realizovati. Rješenja svojih zadataka grupe bilježe na radnim papirima koje nose iz stanice u stanicu. Svaka od grupa obilazi svaku stanicu.

Treći korak: Prezentovanje (30 minuta)

Predstavnici grupa usmeno prezentuju koje su kompetencije iz KDK dodali u međupredmetne teme, a treneri ili neko od učesnika prave zajednički, sistematizovani pregled na čart papiru.

Potrebni resursi:

- listići na kojima su ispisani/štampani nazivi 20 kompetencija,
- štampani kurikulumi za međupredmetne teme,
- papiri,
- olovke,
- čart tabla,
- čart papir.

SCENARIO PROGRAMA

TREĆI DAN: ROKDK U PRISTUPU CIJELE ŠKOLE I KAO HOLISTIČKI PRISTUP

Sesije

1. Značaj ROKDK za izborne predmete, vannastavne aktivnosti, za upravljanje školom, itd.
2. Uvođenje ROKDK u metodiku nastave: metode, tehnike, strategije.
3. Praktične implikacije – grupe po predmetima.
4. Ocjenjivanje.

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

- analizirati mogućnosti za primjenu ROKDK u izbornim predmetima i vannastavnim aktivnostima;
- razumjeti da ROKDK treba da bude sastavni dio ukupnog etosa škole, menadžmenta škole itd., tj. da odgovara pristupu na nivou cijele škole;
- procijeniti ROKDK u radu učeničkih parlamenata, u atmosferi na času i uopšte u školi itd.

PLAN

Prvi korak: Izborni predmeti i vannastavne aktivnosti i ROKDK (40 minuta)

Učesnici su podijeljeni u male grupe i svaka grupa dobija zadatak da jedan od izbornih predmeta i/ili jednu od vannastavnih aktivnosti poveže sa deskriptorima (najmanje 5) iz ROKDK. Grupe prezentuju.

Drugi korak: Igra uloga (20 minuta)

Učesnici-dobrovoljci izvode igru uloga. Treneri im daju uloge, npr. autoritarni nastavnik, hipoaktivni učenik, dvoje „običnih“ učenika, učenik iz neke od manjinskih grupa. Razgovor se vodi o tome da njihovi roditelji ne dolaze redovno u školu na informisanje. Druga grupa ima sljedeće uloge: nedemokratski direktor, demokratski nastavnik, dvoje roditelja iz savjeta roditelja i učenik iz parlamenta učenika. Razgovor se vodi o tome da dijete koje ima autistični spektar treba upisati u redovnu školu.

Nakon toga, slijedi kratka analiza uloga i njihove izvedbe, reakcija pojedinih učesnika itd.

Treći korak: „Drvo“ KDK (20 minuta)

Učesnici u malim grupama, slučajno raspoređenim, crtaju drvo na čart papiru i upisuju osobine/atmosferu/ambijent koji treba da postoji da bi ROKDK imao osnove da funkcioniše na nivou cijele škole, i to prema sljedećim zahtjevima:

- korijen drveta – elementi koji potiču iz tradicije, lokalne zajednice, okruženja škole;
- stablo – karakteristike menadžmenta škole;
- grane – nastavnici i nastava.

Ovdje se mogu uvesti ključne dimenzije, koncepti i/ili oblasti: saradnja sa zajednicom (učesće partnera i zajednice, partnerstvo između škola, partnerstvo sa institucijama u zajednici), upravljanje i kultura škole (liderstvo i rukovođenje školom (uključujući planiranje, evaluaciju i razvoj na nivou škole), odlučivanje, politike, pravila i postupci, učesće učenika) i nastava i učenje (ROKDK, 2018c).

Riječi koje učesnici upisuju trebalo bi da opišu ukupan ambijent koji je podsticajan za razvoj KDK. Treneri podstiču učesnike tokom rada i na kraju sumiraju.

Četvrti korak: Kreiranje zajedničkog drveta. (10 minuta)

Trener ili neko od učesnika crta drvo na čart papiru, a učesnici govore koje karakteristike su upisali. Izbjegavaju se ponavljanja.

Potrebni resursi:

- kurikulumi nekoliko izbornih predmeta i nekoliko vannastavnih aktivnosti,
- lista deskriptora,
- čart papir,

- čart tabla,
- markeri u više boja.

Druga sesija. Uvođenje ROKDK u metodiku nastave: metode, tehnike, strategije

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

- razumjeti da KDK nije samo sadržaj, nego i način učenja i poučavanja;
- kreirati primjere nastavnih metoda, tehnika itd. za razvoj KDK.

PLAN

Prvi korak: Kako se šta uči? (20 minuta)

Trener crta model „leptira“ na čart papiru, upisuje nazive četiri polja i podstiče učesnike da navedu metode, tehnike i strategije učenja i poučavanja koje odgovaraju pojedinim poljima. Između ostalog, potrebno je naglasiti projekt metodu u vezi sa učenjem stavova i vrijednosti, kao i različite forme kooperativnog učenja.

Drugi korak: Konkretizacija projekt-metode (40 minuta)

Treneri daju osnovne instrukcije o projekt-metodi, ističu etape realizacije projekata u petodjelnom modelu:

- „izbor teme za proučavanje ili otvorenog pitanja i planiranje rada;
- prikupljanje podataka i njihova organizacija i donošenje odluka (uključivanje individualne odgovornosti, saradnje u grupi i uređivanje eventualnih razlika ili neslaganja u mišljenjima);
- priprema proizvoda (koji može biti u različitoj formi, poput postera, video ili audio snimka, publikacije, veb-sajta, portfolija, teksta, performansa ili događaja);
- prezentacija proizvoda;
- refleksija na iskustvo učenja“ (ROKDK, 2018c, str. 35–36)

Nakon toga učesnike podijeliti u male grupe i dati im da slučajno izaberu (npr. izvlačenjem listića) jednu od tema za realizaciju projekta:

1. Koji internet sadržaji najčešće interesuju učenike? Zašto?
2. Zašto djeca vole romane/filmove o Hariju Poteru?
3. Kakva su interesovanja učenika za društvene teme?
4. Šta naročito podstiče motivaciju djevojčica i dječaka za učenje?
5. Koliko su religiozni naši učenici?
6. Koje televizijske sadržaje učenici rado gledaju?

Svaku od tema potrebno je razraditi putem projekta. Grupe kreiraju nacrt petodjelnog projekta. Zapisuju etape na čart papiru. Na kraju aktivnosti, grupe imaju refleksiju tokom koje prepoznaju koje se KDK razvijaju ovakvim načinom učenja.

Treći korak: Prezentacija projekata (30 minuta)

Grupe prezentuju nacрте projekata, a ostali učesnici pažljivo slušaju i imaju zadatak da prezenterima ukažu na dobre i loše strane njihovih projektnih prijedloga. Naročita pažnja posvećena je refleksiji o načinu učenja putem ove metode i o razvoju odgovarajućih kompetencija.

Potrebni resursi:

- čart papir,
- čart tabla,
- markeri,
- listići sa napisanim/štampanim temama za projekte.

Treća sesija. Praktične implikacije

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

- praktično primijeniti stečeno znanje i vještine na primjerima iz predmeta koje predaju;
- pisati scenario za realizaciju časa;
- kritički vrednovati doprinos ROKDK poboljšanju kvaliteta pripreme za čas.

PLAN

Prvi korak: Igra „Ako bih morao/morala da biram...” (10 minuta)

Učesnici biraju jednu od 20 kompetencija koju smatraju najvažnijom ili koju naročito cijene i objašnjavaju zašto su baš nju izabrali.

Drugi korak: Izrada scenarija časa u malim grupama (40 minuta)

Treneri organizuju učesnike po grupama, tako da u jednoj grupi budu osobe koje predaju isti predmet. Zadatak za grupe je da napišu scenario za realizaciju jednog časa u kome će jasno pokazati kako uključuju KDK u poučavanje i učenje i kako planiraju da obezbijede povratnu informaciju o postignuću⁵. Treneri ukazuju na to da KDK mogu biti u vezi sa sadržajem učenja, ali isto tako i sa načinom na koji je proces učenja organizovan.

Treći korak: Prezentacije (40 minuta)

Grupe prezentuju svoje scenarije. Ostali učesnici komentarišu. Treneri ukazuju na još neke mogućnosti u situacijama u kojima je to moguće.

Potrebni resursi:

- čart papir,
- čart tabla,
- markeri u nekoliko boja.

Četvrta sesija. Ocjenjivanje

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

- razumjeti načine na koje se ocjenjuju učenici u pogledu postignuća u pojedinim kompetencijama;

⁵ Ovaj dio zadatka je priprema za narednu temu o ocjenjivanju.

- analizirati ulogu deskriptora u ocjenjivanju;
- kritički uporediti odnos nivoa postignuća (osnovni, srednji, napredni) i uzrasta učenika.

PLAN

Prvi korak: Izrada grozda o ocjenjivanju (30 minuta)

Učesnici u grupama prave *grozd* o ocjenjivanju. U *grozd* se upisuju pojmovi u vezi sa ocjenjivanjem, npr. funkcije ocjenjivanja, vrste, poteškoće, značaj, i to tako da ti pojmovi budu jasno povezani itd. *Grozdo*vi neće biti prezentovani, nego je cilj ove aktivnosti da učesnici evociraju predznanja o ocjenjivanju. Grupe mogu samo pokazati *grozdove*.

Nakon što sve grupe završe svoje *grozdove*, na čart tabli pravi se zajednički *grozd*. *Grozd* crta trener na osnovu komentara učesnika. Nakon što se nacrtala zajednički *grozd*, vrši se refleksija na ocjenjivanje, s naročitim ciljem da se utvrdi kako možemo ocjenjivati KDK.

Drugi korak Slagalica na temu ocjenjivanja u okviru ROKDK (60 minuta)

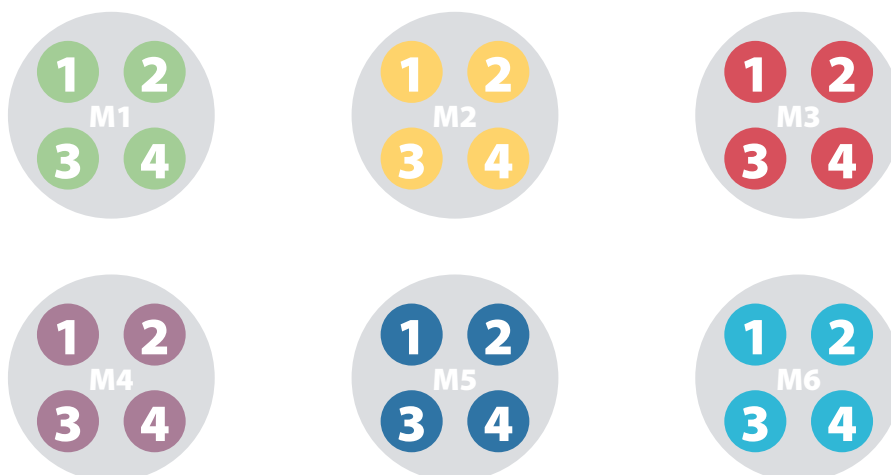
Tehnika slagalice realizuje se u nekoliko osnovnih koraka:

1. Formiraju se matične grupe i svaki član grupe dobija broj od 1 do 4, jer postoje četiri posebna zadatka⁶ (slika 2);
2. Formiraju se ekspertske grupe tako da sve jedinice čine ekspetsku grupu 1, dvojke ekspertsku grupu 2 itd. (slika 3);
3. U ekspertskim grupama kooperativno se radi na razumijevanju i zapamćivanju materijala za rad (Dodatak 10). Poželjno je koristiti grafičke organizatore znanja;
4. Članovi ekspertskih grupa vraćaju se u matične grupe i ostalima prezentuju svoj dio – dio koji su čitali, zapamtili i razumjeli;
5. Matične grupe kreiraju grafički prikaz naučenog u formi: pojmovne mape, mape uma itd.
6. Jedna grupa prezentuje, a ostali dopunjavaju.

Cio koncept slagalice i ukupno raspoloživo vrijeme potrebno je na početku predstaviti, kako tokom pojedinih koraka ne bi dolazilo do zabuna ili preklapanja.

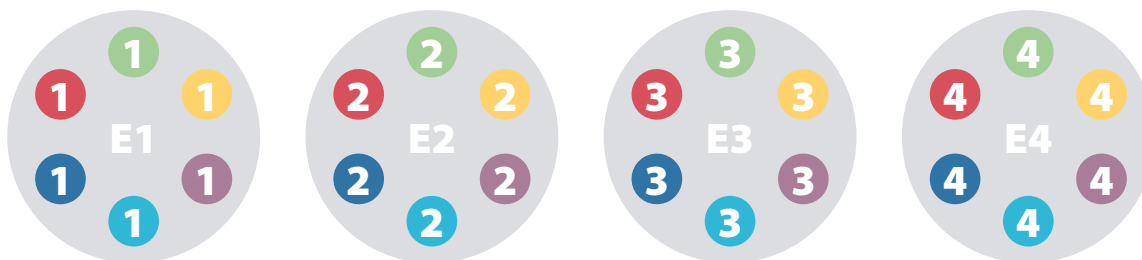
U toku sumiranja treneri vode diskusiju o mogućnostima primjene pojedinih metoda/tehnika ocjenjivanja u odnosu na uzrast učenika, kao i o ulozi deskriptora u ocjenjivanju. Je li ove elemente KDK moguće ocijeniti? Koji od njih mogu biti ocijenjeni? Kako?

Slika 2 – Matične grupe (DEVCORE, 2015)

⁶ Broj članova u matičnoj grupi odgovara broju različitih zadataka i broju ekspertskih grupa.

Slika 3 – Ekspertske grupe (DEVCORE, 2015)

Dodatak 10 – Materijal za rad u ekspertskim grupama

Materijal za ekspertsku grupu 1

Otvoreni dnevnici, bilješke o razmišljanjima i strukturirane autobiografske refleksije

Ove metode zahtijevaju da učenik bilježi i razmišlja o svom ponašanju, učenju i ličnom razvoju. Zapis koji nastaje obično je pisani tekst, ali može sadržati i neverbalne izraze ili umjetničke radove. Refleksije može slobodno da strukturira učenik ili se mogu strukturirati upotrebom unaprijed definisanog formata koji je osmišljen da osigura da refleksije ponude dokaze o određenim ishodima učenja koji se ocjenjuju. Prilikom korišćenja ovih metoda da se ocijene KDK, format može da zahtijeva od učenika da strukturiraju svoje naracije ili refleksije na takav način da bilježe i razmišljaju o čitavom rasponu kompetencija koje su razvili u nizu situacija ili konteksta, te kako su oni prilagodili ili uskladili kompetencije koje su koristili dok su se te situacije razvijale.

Međutim, teškoća sa korišćenjem dnevnika, bilješki i autobiografskih refleksija je u tome što su osjetljivi na društveno poželjno reagovanje. Drugim riječima, može se desiti da učenici bilježe samo onaj sadržaj za koji smatraju da će ocjenjivač povoljno ocijeniti. Iz tog razloga, obezbjeđivanje zadovoljavajuće validnosti može da bude izazov kada se koriste dnevnici, bilješke ili autobiografije za potrebe ocjenjivanja kada to ocjenjivanje treba da obavi neko drugi osim učenika (ROKDK, 2018c: 67–68).

Materijal za ekspertsku grupu 2

Ocjenjivanje putem opservacije

Ocjenjivanje putem opservacije podrazumijeva da nastavnik ili neki drugi ocjenjivač posmatra ponašanje učenika u nizu različitih situacija kako bi utvrdio u kojoj mjeri učenik primjenjuje grupe kompetencija na odgovarajući način i aktivno prilagođava te grupe prema okolnostima u datoj situaciji. Korišćenje ovog metoda zahtijeva da ocjenjivač izradi plan za niz situacija kojima učenik treba da bude izložen i da vodi evidenciju o ponašanju učenika u tim situacijama. To bi mogla da bude pisana evidencija uz korišćenje strukturirane tabele za posmatranje ili dnevnik otvorenog tipa u kojem se opisuje ponašanje učenika. Alternativno, može da se napravi direktan zapis o ponašanju koje se posmatra korišćenjem audio ili video snimanja, tako da se ocjenjivanje može izvršiti poslije događaja. Potencijalna slabost ocjenjivanja putem opservacije je da na njega mogu da utiču koncentracija, predrasude i očekivanja ocjenjivača, što može dovesti do selektivne percepcije i neadekvatnih zaključaka o učeniku. Kod ove metode, veličina razreda može biti važan faktor. Takođe, može se javiti nedosljednost u ocjenjivanju koje se vrši u različitim situacijama ili kontekstima. Drugim riječima, obezbjeđivanje zadovoljavajuće pouzdanosti može biti izazov za ocjenjivanje putem opservacije.

Dinamičko ocjenjivanje

Dinamičko ocjenjivanje podrazumijeva da nastavnik ili neki drugi ocjenjivač aktivno podržava učenika tokom procesa ocjenjivanja kako bi mu/joj omogućio da pokaže maksimalan nivo svog znanja. To se postiže izlaganjem učenika nizu situacija ili konteksta u kojima nastavnik ima interakciju sa učenikom. Učenik je obavezan da kontinuirano komentariše njihovo ponašanje, kompetencije koje koriste i načine na koje svoje kompetencije prilagođavaju promjeni situacije. Ocjenjivač testira komentare učenika koristeći pitanja i implicitne i eksplicitne podsticaje. Ocjenjivač takođe analizira i interpretira učinak učenika i po potrebi daje povratnu informaciju. Ponašanje procjenjivača može dovesti do toga da učenik pokaže umijeće na većem

nivou nego što bi pokazao/la da nije pružena podrška.

Ovaj metod ima ograničeniju upotrebu nego ocjenjivanje putem opservacije, zato što su situacije u kojima može da se koristi dinamičko ocjenjivanje one koje omogućavaju interakciju sa ocjenjivačem. Dalje, ako podstaknuti učinak zahtijeva stalnu podršku od strane ocjenjivača, onda opšta validnost metode može biti ograničena. Dinamičko ocjenjivanje takođe podliježe istim izazovima u pogledu njene pouzdanosti kao i ocjenjivanje putem opservacije. (ROKDK, 2018c: 68)

Materijal za ekspertsku grupu 3

Ocjenjivanje zasnovano na projektu

Za potrebe ovog poglavlja, ocjenjivanje zasnovano na projektu definiše se kao sastavni dio učenja zasnovanog na projektu (za razliku od ocjenjivanja na kraju učničkih projekata). Može se koristiti da bi se učenici uključili u aktivnosti ne samo u učionici, već i u širem društvenom, građanskom ili političkom svijetu. Stoga, učenje zasnovano na projektu veoma je prikladan pristup za kombinovanje učenja i ocjenjivanja u okviru istog procesa. Da bi se ostvario maksimalan učinak učenika, projekti treba da se zasnivaju na pitanjima ili situacijama koje su smislene i interesantne za same učenike, da bi imali očiglednu validnost. Projekti takođe treba da budu osmišljeni na takav način da učenici moraju da primijene vrijednosti, stavove, vještine, znanje i kritičko razumijevanje u širokom spektru situacija. Projekti se mogu obavljati ili samostalno ili u saradnji sa drugim učenicima, a od samih učenika mogu zahtijevati da obavljaju planiranje i projektovanje, donose odluke, sprovode istraživačke aktivnosti i rješavaju probleme u okviru projekta.

Projekat obično dovodi do stvaranja značajnih proizvoda. Od učenika se takođe može tražiti da izrade dokumentaciju o procesu vođenja projekta i o procesu učenja, kao i daju kritičke samorefleksije. Da bi se koristio ovaj metod, projekat mora da bude strukturiran na takav način da proizvodi i prateća dokumentacija daju informacije o tome kako su grupe kompetencija korišćene i raspoređene u kontekstu, i o tome kako su se vremenom prilagođavale prema potrebama situacija na koje se nailazi tokom projekta.

Međutim, ocjenjivanje zasnovano na projektu ima i svoje nedostatke. Na primjer, teško je znati da li se kompetencije, koje učenik koristi tokom projekta, koriste i u situacijama izvan samog projekta. U pitanju je problem validnosti. Pored toga, za nastavnike i ostale ocjenjivače može biti problem da ocijene proizvode i dokumentaciju koji su rezultat projekata, a ocjenjivanje takođe može da zahtijeva puno vremena. Ocjenjivanje može da ima nisku pouzdanost ako nastavnici nijesu adekvatno obučeni da ga obavljaju. (ROKDK, 2018c: 68-69)

Materijal za ekspertsku grupu 4

Ocjenjivanje portfolija

Portfolio je sistematično, kumulativno i kontinuirano sakupljanje materijala koje učenik proizvodi kao dokaz o njegovom učenju, napretku, učinku, naporima i stručnosti. Materijali za uključivanje u portfolio su odabrani u skladu sa skupom smjernica, a učenik mora da objasni i razmisli o sadržaju portfolija. Smjernice određuju kompetencije koje se ocjenjuju, kao i ishode učenja i kriterijume ocjenjivanja za koje portfolio treba da ponudi dokaze. Smjernice takođe mogu da odrede opseg konteksta iz kojih treba izvući sadržaj portfolija. Pored toga, smjernice mogu da preciziraju da stavke portfolija treba da budu u skladu sa određenim formatom i da moraju sadržati određene vrste dokaza. Prema tome, smjernice se mogu definisati na način da se obezbijedi da učenici pruže dokaze o prepoznavanju, korišćenju i fleksibilnom prilagođavanju kompetencija u nizu situacija i konteksta. Korišćenje e-portfolija ima dodatnu prednost što omogućava učenicima da uključe elektronske stavke kao što su audio i multimedijalne datoteke. Portfolio može biti prilagođen potrebama pojedinih učenika, nivoima obrazovanja, obrazovnim programima i kontekstima obrazovanja. Postoji nekoliko prednosti korišćenja portfolija za ocjenjivanje KDK:

- pomažu učenicima da pokažu svoje znanje dok istovremeno obezbjeđuju konstrukciju koja može da olakša njihov dalji razvoj;
- podstiču učenike da kritički razmišljaju o svom učinku;
- omogućavaju učenicima da rade dinamikom koja njima odgovara;

- mogu učenicima da pomognu da dokumentuju razvoj svojih kompetencija dok ih primjenjuju, prilagođavaju i usklađuju u različitim kontekstima unutar i van učionice ili škole;
- omogućavaju učenicima da imaju kontrolu nad materijalima za ocjenjivanje;
- mogu da se koriste za potrebe i formativnog i sumativnog ocjenjivanja.

Jedan nedostatak portfolija je to što su potencijalno osjetljivi na efekte društvene poželjnosti, kada učenici biraju ili mijenjaju sadržaj svojih portfolija, tako da uključe samo one materijale za koje misle da će ih ocjenjivač ocijeniti pozitivno.

Ocjenjivanje portfolija zahtijeva posebnu obuku za ocjenjivače, pa se stoga može pokazati vrlo teškim za nastavnike bez obuke, što za rezultat može da ima slabu pouzdanost. Ocjenjivanje portfolija takođe može da zahtijeva puno vremena. (ROKDK, 2018c: 69–70)

Potrebni resursi:

- čart papir,
- čart tabla,
- markeri u različitim bojama,
- štampani materijali o vrstama ocjenjivanja (ROKDK, 2018c).

SCENARIO PROGRAMA

ČETVRTI DAN: ŠKOLSKI AMBIJENT KOJI JE POTREBAN ZA DEMOKRATSKE I INKLUZIVNE VRIJEDNOSTI

Prva sesija. Pristup cijele škole: izgradnja demokratskog i inkluzivnog školskog ambijenta

Druga sesija. Razumijevanje značaja školskog ambijenta koji podstiče i štiti

Treća sesija. Uloga škola i nastavnika u smanjenju nejednakosti – potreba za školskim ambijentom koji prihvata i podstiče svu djecu

Četvrta sesija. Unapređenje saradnje među nastavnicima u cilju obezbjeđenja srdačnog ambijenta u školi

Prva sesija. Pristup cijele škole: izgradnja demokratskog i inkluzivnog školskog ambijenta

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

- razmotriti koncept pristupa cijele škole i njegovih prednosti;
- kontekstualizovati i prilagoditi opšti koncept razvoja škole stvarnoj situaciji u školama;
- prepoznati ključne oblasti razvoja u odnosu na zamišljenu sliku idealne škole.

U ovoj sesiji pažnja je usmjerena na procjenu trenutne situacije u školama. Učesnici saznaju kako da sagledaju svoje škole iz ugla vrijednosti i da procijene stvarnost školovanja kroz demokratsku optiku.

PLAN

Prvi dio: „Koliko su otvorene i inkluzivne naše škole?“, vizuelizacija našeg obrazovnog okruženja

Prvi korak: Kreativni rad u grupama (25 minuta)

Zadatak je da se izradi veliki poster na kojem je svaka škola predstavljena kao kuća, u kojoj različiti djelovi prostorija predstavljaju različite djelove/aspekte života u školi, npr:

- krov kao administracija/uprava/pravila i postupci,
- prozori za okruženje i atmosferu u učionici,
- vrata za otvorenost prema različitim grupama/potrebama,
- dimnjaci/antene za uključivanje savjeta roditelja/učenika,
- putevi za povezivanje sa zajednicom/NVO,
- bašta za društvene aktivnosti,
- igralište za vannastavne aktivnosti,
- ograde za odnose između nastavnika i učenika, nastavnika i nastavnika, učenika i učenika itd.

Tokom postupka izrade, svaka grupa treba da razmotri i navede na posteru odgovore na sljedeća pitanja:

- Šta našu školu čini otvorenom, raznovrsnom i demokratskom?
- Šta nedostaje i koji su izazovi da naša škola bude otvorenija, raznovrsnija i demokratskija?

Drugi korak: Izlaganje postera i diskusija (20minuta).

Svi poster i su izloženi na zidu, a učesnici mogu slobodno da se kreću, da pogledaju postere i diskutuju o pitanjima i idejama o svojim školama u slobodnoj atmosferi.

Treći dio: Procjena i diskusija o procesu razvoja škole

Prvi korak: Analiza prepreka i izazova za razvoj škole (15 minuta)

U malim grupama učesnici rade na analizi prepreka za poboljšanje školskog ambijenta koji karakterišu demokratija, inkluzija i otvorenost.

Drugi korak: Postizanje napretka uz korišćenje naših prednosti (15 minuta)

Rad u malim grupama o planiranju razvoja škole

Treći korak: Presentacije i diskusija (15 minuta)

Potrebni resursi:

- projektor
- flipčart
- papir
- markeri različitih boja.

Druga sesija. Razumijevanje značaja školskog ambijenta koji podstiče i štiti

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

- razmotriti društvene procese inkluzije, isključivanja i marginalizacije;
- podići svijest o značaju demokratske kulture u školi u borbi protiv društvenih nejednakosti;
- razumjeti potrebe za sigurnim i podsticajnim okruženjem kao preduslovom za motivisanost i postignuće;
- prepoznati konkretne obrazovne mjere koje mogu da zadovolje ove potrebe.

PLAN

Ova sesija se snažno fokusira na iskustveno učenje i za nju će biti potrebna detaljna razmjena informacija.

Prvi dio: Aktivnost „Napraviti korak naprijed“ (45 minuta)

(Prilagođeno iz Priručnika SE sa smjernicama o ljudskim pravima)

Prvi korak: Karte sa ulogama.

Svakom učesniku se po principu slučajnosti dodijeli karta sa ulogom. Od učesnika se traži da je nikome ne pokažu.

Da bi pomogao/la učesnicima da se užive u svoju ulogu, moderatori/ke pročitaju sljedeća pitanja i daju vremena učesnicima da razmisle:

- Kakvo je bilo vaše djetinjstvo? U kakvoj kući ste živjeli? Koje igre ste se igrali? Čime su se vaši roditelji bavili?
- Kakav je vaš svakodnevni život danas? Gdje se socijalizujete? Šta radite ujutro, popodne, uveče?
- Kakav vam je stil života? Gdje živite? Koliko novca zarađujete svakog mjeseca? Šta radite u slobodno vrijeme? Šta radite tokom godišnjeg odmora?
- Šta vas uzbuđuje, a čega se bojite?

Dodatak 11 – Karte sa ulogama

Vi ste neudata majka i nijeste zaposleni.	Vi ste desetogodišnji povratnik iz Švedske.
Vi ste kćerka direktora banke iz Podgorice. Studirate ekonomiju na univerzitetu.	Vi ste sin vlasnika restorana Italijana koji se nedavno doselio u Crnu Goru.
Vi ste žena advokat u Crnoj Gori.	Vi ste kćerka američke ambasadorke u Beogradu.
Vi ste djevojka koja živi sa svojim roditeljima, pobožnim muslimanima.	Vi ste četrnaestogodišnja Romkinja iz kampa.
Vi ste sedamnaestogodišnja Romkinja koja nikada nije završila osnovnu školu.	Vi ste nastavnica u osnovnoj školi, razvedena sa 3 djece.
Vi ste neudata mlada konobarica i trudni ste.	Vi ste osoba sa invaliditetom u invalidskim kolicima.
Vi ste nezaposleni nastavnik.	Vi ste fudbaler iz imigrantske porodice.

Vi ste srednjovječni radnik koji je radio u građevinarstvu i koji je nedavno dobio otkaz.	Vi ste mlada žena sa mentalnim poremećajem i smješteni se u specijalnu bolnicu.
Vi ste mlada žena sa stipendijom za srednju školu.	Vi ste dvadesetsedmogodišnji Rom koji nema gdje da živi.
Vi ste sin profesora sa Univerziteta u Zagrebu.	Vi ste devetnaestogodišnji sin farmera iz zabačenog sela u planinama.
Imate 18 godina i izbjeglica ste iz Etiopije.	Vi ste šesnaestogodišnji imigrant sa Kosova.
Vaši roditelji su nastavnici.	Vaši roditelji su imigranti iz Kine i vode uspješan restoran.
Vi ste mlada manekenka iz Afrike.	Vi ste samohrana majka i studirate na pedagoškom fakultetu.
Nezaposleni ste i živite u ruralnom području.	Vi ste tražilac azila iz Somalije.
Vi ste gostujući profesor iz Finske koji radi u Crnoj Gori.	Živate sa roditeljima u smještaju za tražioce azila.
Vaša porodica se iz Njemačke vratila u Crnu Goru.	Vaši roditelji su razvedeni, vaša majka je nastavnica.
Vi ste starija Jevrejka koja je preživjela Holokaust.	Vi ste trudna tinejdžerka.
Vaši roditelji su ruskog porijekla.	Vi ste zavisnik/ca od droga.
Vi ste kćerka poznatog političara.	Vi ste nepismeni.
Vi ste čuvena francuska umjetnica.	Vi ste razvedeni nastavnik sa dvogodišnjom kćerkom.

Drugi korak: Startna linija

Zatim se od učesnika zatraži da se poređaju jedni pored drugih (kao na startnoj liniji) i moderator objašnjava učesnicima da dok slušaju niz iskaza mogu da naprave korak naprijed samo ako su u stanju da potvrdno odgovore na dati iskaz. U suprotnom, treba da ostanu gdje su i da se ne kreću.

Treći korak: „Napraviti korak naprijed“.

Dolje navedene iskaze čitate jedan po jedan, a učesnicima date vremena da naprave korak. Na kraju pozovete učesnike da razmotre i zapamte svoju krajnju poziciju i date im par minuta da izađu iz svoje uloge prije plenarnog izvještavanja.

Dodatak 12 – Situacije i događaji

- Nikada nijeste imali značajnijih finansijskih problema.

- Imate pristojan stambeni smještaj sa telefonskom linijom i televizorom.
- Smatrate da se vaš jezik, vjera i kultura poštuju u društvu u kojem živite.
- Smatrate da vaše mišljenje o društvenim i političkim pitanjima ima značaja i da drugi slušaju šta imate da kažete.
- Drugi ljudi vas konsultuju o raznim pitanjima.
- Ako to želite, imate priliku da nastavite sa svojim obrazovanjem.
- Imate odgovarajuću socijalnu i zdravstvenu zaštitu za svoje potrebe.
- Smatrate da vaša uloga u društvu nije nebitna u odnosu na druge.
- Nikada se nijeste osjećali diskriminirano zbog svog porijekla.
- Jednom godišnje možete da otputujete na odmor.
- Živate interesantan život i gledate pozitivno na svoju budućnost.
- Smatrate da možete da studirate i da se bavite profesijom koju izaberete.
- Ne bojite se da će vas neko maltretirati ili napasti na ulici ili u medijima.
- Možete da glasate na državnim i lokalnim izborima.
- Smatrate da su vam date iste mogućnosti kao i drugim ljudima.
- Ako hoćete, lako možete da nađete posao.
- Jednom sedmično možete da odete u bioskop ili pozorište.
- Ne bojite se za budućnost svoje djece.
- Najmanje jednom svaka tri mjeseca možete da kupite novu odjeću.
- Možete da se zaljubite u osobu po vašem izboru.
- Smatrate da se u društvu u kojem živite vaša stručnost cijeni i poštuje.

Drugi dio: Napuštanje uloge (5 minuta)

- Ova aktivnost može biti teška za one učesnike koji su u marginalizovanom položaju. Treneri moderiraju kratkom vježbom „napuštanja uloge“ (npr. „umivanje“ ili pozdravljanje, postajem ponovo stari ja).

Treći dio: Izvještavanje o procesu (20 minuta)

Prvi korak: Učesnicima se postavi pitanje o tome šta se desilo i kako se osjećaju u vezi ove aktivnosti, a zatim se prelazi na razgovor o pitanjima na koja je ukazano i šta su naučili.

- Kako ste se osjećali dok ste pravili korake naprijed?
- Oni koji su često pravili korak naprijed, u kom trenutku su počeli da primjećuju da se ostali ne kreću toliko brzo naprijed kao oni?
- Da li neko smatra da je bilo trenutaka kada su zanemarivana njihova osnovna ljudska prava?
- Možete li da pogodite uloge koje su imali drugi? (Tokom ovog dijela diskusije mogu da otkriju koju su ulogu glumili).
- Koliko je lako ili teško bilo odigrati različite uloge? Kako ste zamislili osobu koju ste glumili?

Drugi korak: Da li ova vježba predstavlja odraz društva na neki način? Kako?

- Koja ljudska prava su bila u pitanju kod svake od uloga? Da li bi neko mogao da kaže da njegova/njena ljudska prava nijesu poštovana ili da nije imao/la pristup tim pravima?

- Koje su prepreke da se krene naprijed?
- Koje glavne uzroke za marginalizaciju i ekskluziju primjećujemo?

Četvrti dio: **Razmišljanje o ulozi škola**

Prvi korak: Razmišljanje u malim grupama o sljedećim pitanjima (10 minuta):

- Koji su prvi koraci koji bi se mogli preduzeti na rješavanju nejednakosti u društvu?
- Kako škole mogu da se bore protiv nejednakosti i diskriminacije?
- Koji su glavni izazovi u vašim školama?

Drugi korak: Sažeto razmatranje za cijelu grupu (10 minuta)

Potrebni resursi:

- karte sa ulogama.

Treća sesija. Uloga škola i nastavnika u smanjenju nejednakosti – potreba za školskim ambijentom koji prihvata i podstiče svu djecu

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

- podići svijest o mehanizmima koji doprinose ponavljanju društvenih nejednakosti;
- podići svijest o mogućim štetnim stavovima i ponašanjima nastavnika;
- razmisliti o tome kako da se unaprijedi samopoštovanje učenika koji se nalaze u nepovoljnom položaju i za sve učenike obezbijedi pozitivno podsticajno okruženje.

PLAN

Prvi dio: Razmišljanje i analiza (20 minuta)

Prvi korak: Uvod i diskusija

Podsjećajući na prethodnu sesiju, trener počinje sesiju tako što učesnike pita da li obrazovanje doprinosi nejednakosti između ljudi i grupa u društvu.

Odgovori se mogu kategorisati u:

- smanjenje nejednakosti,
- pogoršavanje nejednakosti,
- stabilizovanje ili ponavljanje nejednakosti.

Drugi korak: Teorijski uvod

Trener predstavlja neke od ključnih elemenata socioloških, psihosocioloških i psiholoških istraživanja koja pokazuju da škole i nastavnici, ne radeći to s namjerom, mogu da imaju negativan uticaj na školska postignuća učenika, kao i na njihov doživljaj sebe i mjesto koje pripisuju sebi u društvu u budućnosti. Ova prezentacija treba da bude zasnovana na socijalnim teorijama učenja i na socijalnom konstruktivizmu. Učesnicima se skreće pažnja na "učenje po modelu", "učenje od modela", "učenje kroz aktivnost" itd.

Drugi dio: Rad na studijama slučaja (40 minuta)

Prvi korak: Analiza studija slučaja

U malim grupama (po mogućnosti sa nastavnicima iz različitih škola) učesnici, na osnovu izloženog teoretskog okvira, razmatraju situacije u svojim školama u kojima su stavovi i ponašanja nastavnika mogla na negativan način da utiču na učenike. Svaka grupa treba da izabere jednu situaciju koju će podijeliti sa drugima u plenarnom dijelu i da pritom obezbijedi da svi elementi koji omogućavaju identifikaciju protagonista budu uklonjeni ili modifikovani (20 minuta).

Drugi korak: Prezentacije i diskusija (20 minuta)

Treći dio: Strategije za društvenu inkluziju (30 minuta)

Učesnici se dijele u 4 mješovite grupe.

Prvi korak: „Do pola puna ili poluprazna?” – Pretpostavke o obrazovnim ciljevima

- Dvije grupe imaju zadatak da predlože strategije za smanjenje onih stavova i ponašanja u svojim školama koja mogu negativno da utiču na učenike.
- Preostale dvije grupe predlažu strategije za podršku pozitivnoj predstavi o sebi kod učenika koji pripadaju grupama u nepovoljnom položaju i jačanje njihovog samopoštovanja (10 minuta).

Drugi korak: Prezentacija rezultata po grupama i zaključna diskusija (20 minuta)

Potrebni resursi:

- flipčart,
- markeri,
- papir.

Četvrta sesija. Unapređenje saradnje među nastavnicima u cilju obezbjeđenja srdačnog ambijenta u školi

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

- primijeniti stečeno znanje o razvoju škole;
- unaprijediti saradnju i razmjenu iskustava između učesnika;
- posmatrati škole iz različite perspektive;
- izraditi primjere dobre prakse kroz zajednički rad (aktivnosti i zadaci);
- procijeniti mogućnosti za promovisanje novih ideja u školama u kojima nastavnici rade.

PLAN

Prvi dio: Vježba za zagrijavanje – „Da se učesnici poređaju po datumu rođenja ili po abecednom/azbučnom redu ili po broju cipela” (5 minuta).

Drugi dio: „Kultura i atmosfera u našoj školi” – posmatranje naše škole iz različite perspektive (40 minuta)

Prvi korak: preuzimanje uloge (20 minuta)

Dolazim u svoju/našu školu i u moje/naše odjeljenje kao...

- novi nastavnik
- učenik koji se boji pojedinih vršnjaka iz razreda

- novo dijete, povratnik iz Njemače
- roditelj djeteta sa invaliditetom
- kolega iz druge škole
- majka, Romkinja koja je prekinula obrazovanje...

Naša škola može biti opisana uz upotrebu Dodatka 13. Učesnici u radnom listu prvo obilježavaju one izjave koje važe za njihovu školu, a nakon toga uzimaju odgovarajuće uloge.

Proces razmatranja u parovima: Šta vidim i kako se osjećam? Kako me prihvata naša/moja škola? Kome mogu da se obratim? Kakva je saradnja među nastavnicima i učenicima, tj. kako je vidim?

Drugi korak: „Biti učenik u mojoj školi” – posmatrajte svoju školu iz ugla raznih učenika iz različitih starosnih grupa (20 minuta).

Male grupe 3–4 učesnika pripremaju kreativne prezentacije (10 minuta).

Kreativne prezentacije (10 minuta).

Treći dio: Izrada dva primjera dobre prakse po grupi – rad u malim grupama (45 minuta)

Prvi korak: Prepoznavanje ključnih oblasti za poboljšanja KDK kroz bolju saradnju između nastavnika i nastavnika sa učenicima i roditeljima (10 minuta)

U malim grupama 4–5 učesnika:

- razmjena zapažanja i zaključaka iz prethodnog dijela,
- iznošenje realnih ideja za pozitivnu promjenu.

Drugi korak: Koraci za poboljšanje (20 minuta)

Svaka grupa bira 1–2 od šest zadataka za rad u grupama:

- Izradite mapu vaše škole za novu djecu i roditelje (na početku školske godine);
- Definišite skup pitanja za prvi sastanak sa roditeljima;
- Kreirajte prijateljski naklonjenu učionicu zajedno sa vašim učenicima sa znacima na različitim jezicima, slikama, itd;
- Sa vašim učenicima izradite tablu sa pričom o vašoj zajednici, selu, kvartu, itd.
- Pripremite aktivnost o rješavanju sukoba (npr. upotreba mobilnih telefona, maltretiranje u školi, drugi kritični incidenti)

Treći korak: Prezentacija rezultata – poster, igra uloga i igra simuliranja (10 minuta)

Četvrti korak: Kratko sumiranje.

Potrebni resursi:

- poster,
- flipčart,
- papir i markeri.

Dodatak 13 – Uloga nastavnika u reprodukciji nejednakosti

Nastava prati individualne ciljeve učenika.	Naša škola bi voljela da sva djeca imaju dobre mogućnosti od samog početka.	Uzimamo u obzir situaciju u kojoj se nalaze djeca u nepovoljnom položaju i pokušavamo da ih podržimo.	Sa roditeljima imamo redovan kontakt.
Nastavno osoblje cijenjeno i poštuje jezičke kompetencije koje djeca donose sa sobom u školu.	Jezička poređenja zauzimaju važno mjesto u školskoj nastavi.	Elementi porodičnih kultura i jezika su vidljivi i mogu se čuti u školi.	Podučavanje manjinskih jezika je tijesno povezano sa glavnim nastavnim procesom (književnost, festivali, religija...)
Promovišemo saradnju između djece različite etničke pripadnosti.	Naša škola učestvuje u evropskim partnerskim programima koje koristi za učenje između kultura.	Škola je otvorena prema zajednici i gradu. Za razvoj kvaliteta koristi umrežavanje sa drugim subjektima.	Individualni napredak u učenju se prati, dokumentuje i u velikoj mjeri uzima u obzir kao referenca za „normu“.
Uspostavljen je sistem podrške da se spriječi napuštanje škole.	Roditelji imigranti će kontinuirano biti uključivani u pedagoške aktivnosti sa svojim međukulturnim i jezičkim vještinama.	Naša škola je poznata kao mjesto međukulturnog učenja.	Međukulturna orijentacija naše škole je obilježje kvaliteta i o njoj će se više čuti kroz javni rad.
Osnova razvoja naše škole je kontinuirani proces poboljšanja, u koji je uključena cjelokupna školska zajednica.	Međukulturni razvoj naše škole zahtijeva napredne obuke.	U našoj školi se vodi otvoreni dijalog i njeguje kultura suradnje, u kojoj se teži zajedničkim vrijednostima a kritičko mišljenje je dozvoljeno.	Međunarodni kontakti omogućavaju promjenu gledišta i predstavljaju osnovne elemente razvoja naše škole.
Međukulturno otvaranje kao prvo i najvažnije znači otvorenost i kritičke vještine u radu sa drugima.	Osposobljavanje o međukulturnom iskustvu jača učenike / nastavnike / roditelje i promovira empatiju i promjenu gledišta.	Kritička analiza naše rutine u saradnji sa djecom i roditeljima manjinske etničke pripadnosti i u nepovoljnom položaju je najvažniji prioritet u našoj školi.	Eksterna konsultacija je od ključnog značaja za razvoj škole.

Škola je dobro povezana sa drugim međukulturnim grupama i institucijama u zajednici/regionu.	U našoj školi postoji koncept sevobuhvatne podrške čiji je cilj da ojača djecu.	Praćenje i podrška individualnom razvoju učenja svakog djeteta je osnova našeg pedagoškog rada.	Na djecu i roditelje koji pripadaju manjinama gledamo kao na pojedince a ne kao na stereotipne predstavnike njihove kulture.
Djeci povratnika se posvećuje posebna pažnja i pruža podrška.	Imamo demokratske politike sa kojima su upoznati učenici, zaposleni i roditelji.	Aktivno podstičemo djecu Rome, Aškalije i Egipćane.	U našoj školi može da se govori romski jezik.
O roditeljima migrantima se ne govori već se sa njima razgovara.	Da bi se u potpunosti bavili različitošću, potrebno je je da svi posjeduju vještine za djelovanje.	Različiti stilovi života, kulture, vjeroispovijesti i jezici nas često obogaćuju.	Bavljenje različitošću nije uvijek lako i ponekad dovodi do sukoba koje moramo da razumijemo.
Jezička i kulturna raznolikost je normalna u našoj školi.	Naš cilj je rješavanje sukoba interesa i neslaganja mirnim putem.	Druge kulturne orijentacije dočekujemo sa radoznalošću, otvorenošću i razumijevanjem.	Međukulturno obrazovanje je glavni zadatak naše škole. Usmjereno je na svu djecu i roditelje, uključujući monolingvalne porodice.
Partneri i organizacije van škole doprinose uspješnom jezičkom razvoju.	Uspješan jezički razvoj zahtijeva blisku i ciljno orijentisanu saradnju sa predškolskim obrazovanjem.	Za obrazovni uspjeh je važan dobar prelaz u školu koja prima učenika.	Roditelji, uključujući one koji dolaze iz različitih sredina, su važni partneri u našim organizacijama i kontinuirano će biti uključivani.
Sukobi se ne potiskuju, već se o njima otvoreno razgovara i pristupa njihovom rješavanju.	Svi imaju predrasude i strahove. Mi smo njih svjesni i kritički se odnosimo prema njima.	U naš rad uključujemo lica za kontakt ili medijatore iz manjina.	Uzimamo u obzir da su pojedine porodice i djeca siromašni.

PETI DAN: RAZVOJ DEMOKRATSKE I INKLUZIVNE UČIONICE

Sesije:

1. Pregled obrazovnih strategija za formiranje demokratske i inkluzivne učionice
2. Strategije, metode i aktivnosti koje unapređuju društvenu interakciju i inkluziju na nivou učionice
3. Unapređenje kritičkog mišljenja i posmatranja iz više perspektiva
4. Unapređenje vještina za rješavanje sukoba

Prva sesija. Pregled obrazovnih strategija za formiranje demokratske i inkluzivne učionice

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

- podsjetiti se Okvira kompetencija (model „leptira“ za demokratske kompetencije);
- dati pregled osnovnih strategija, metoda i vrsta aktivnosti;
- poboljšati praktične vještine za upravljanje različitosti na nivou učionice;
- učiti kroz iskustvo.

PLAN

Prvi dio: Primjer interaktivnih vježbi (25 minuta)

Prvi korak: „Međusobno upoznavanje – Brzo uparivanje“ (Rotacija kruga) 15 minuta

Učesnici formiraju unutrašnji i spoljašnji krug pri čemu je dvoje učesnika okrenuto jedno prema drugom. Poslije svakog iskaza njih dvoje razmjenjuju svoja mišljenja, poštujući jednako pravo oba partnera da izraze svoje mišljenje. Zatim se spoljašnji krug pomjeri prema sljedećem partneru i moderator pročita sljedeći iskaz. Aktivnost se završava kada se svi učesnici ponovo nađu kod svog prvobitnog partnera.

Iskazi i pitanja:

1. Pozdravite svog partnera/partnerku na što više jezika.
2. Koji je vaši omiljeni hobi? Muzika, pjesma koju volite/ples.
3. Šta znači vaše ime?
4. Šta radite u slobodno vrijeme?
5. Hajde da razgovaramo o vašim prednostima: nešto u čemu ste dobri ...
6. Da li imate neki poseban talenat?
7. Kada biste bili životinja, biljka, drvo, zgrada, šta biste bili?
8. Tri stvari koje biste ponijeli na pusto ostrvo ...
9. Šta volite kod onoga što radite? To što ste nastavnik/učenik/ ...?
10. Koji je bio vaš najveći uspjeh?

11. Šta volite u vezi sa gradom u kojem živite?
12. Je li u pitanju mjesto koje karakterišu različitosti? U kom smislu?
13. Razmislite o svom gradu, selu, mjestu: da li se suočavate sa nekim izazovima koje je teško riješiti?
14. Pokušajte da opišete veze između svoje škole i zajednice. Kako je vaša škola integrisana u društveno okruženje?
15. Da li saradujete sa drugim školama? Da li saradujete sa nekom lokalnom inicijativom, NVO?
16. Tri zajedničke odlike – tri stvari koje su vam zajedničke sa osobama sa kojima razgovarate.
17. Tri očekivanja od seminara koja su vam zajednička sa ...
18. Molimo vas da završite sljedeću rečenicu: ova obuka će za mene biti dobro iskustvo ako ...

Drugi korak: Izveštavanje (10 minuta)

Pažnja je usmjerena na:

- proces i interakciju,
- praktičnu primjenu u učionici,
- prijedloge za razne situacije u školi (početak školske godine, obnavljanje znanja, učenje o različitostima i sličnostima, integrisanje nove djece).

Sugestija: Moderator/ka može da izmijeni iskaze u skladu sa ciljevima radionice.

Drugi dio: Kratki teorijski uvod – Tri glavne obrazovne strategije za unapređenje demokratskih kompetencija za društvenu inkluziju (35 minuta)

Prvi korak: Prezentacija glavnih pristupa (20 minuta)

- strategije koje podstiču kontakt, interakciju i smislenu saradnju,
- strategije koje podstiču kritičko razumijevanje i razmišljanje,
- strategije kojima se grade vještine za rješavanje sukoba.

Uvod se oslanja na PowerPoint prezentaciju Sažetak obrazovnih strategija za društvenu inkluziju.

Ova sesija je povezana sa prvim, drugim i trećim danom – Upoznavanje sa Okvirom za demokratske kompetencije.

Drugi korak: Pitanja i diskusija (10 minuta)

Treći korak: Primjena obrazovnih strategija

Trener kratko objašnjava da će grupa nastaviti sa praktičnim radom na ove tri ključne strategije, a početi sa strategijama kojima se podstiče kontakt, interakcija i saradnja. (5 minuta)

Treći dio: Praktični rad na strategijama za unapređenje kontakta, interakcije i smislene saradnje (30 minuta)

Prvi korak: Osmisliti male aktivnosti iz tri kategorije (tri pristupa), za različite starosne grupe (10 minuta)
Potrebno je uključiti ROKDK – predvidjeti razvoj nekih kompetencija (barem 2).

Kategorije:

- aktivnosti usmjerene na uspostavljanje kontakta i individualizacije,
- aktivnosti usmjerene na unapređenje saradnje.

Rad u grupama: po mogućnosti sa nastavnicima istih predmeta ili iz istih škola.

Drugi korak: Presentacije i dogovor o provjeri. Jedna se aktivnost bira za testiranje u narednoj sesiji. (20 min)

Potrebni resursi:

- projektor,
- flip čart,
- papir,
- Power Point, Sažetak obrazovnih strategija za društvenu inkluziju, Model "leptir".

Druga sesija. Strategije, metode i aktivnosti koje unapređuju društvenu interakciju i inkluziju na nivou učionice

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

- poboljšati praktične vještine za društvenu inkluziju na nivou učionice;
- iskustveno učiti;
- razviti vještine za formiranje grupa u učionici;
- razviti vještine za podsticanje učenika da međusobno komuniciraju;
- pripremiti pakete metoda i aktivnosti za učionice i škole;
- skrenuti pažnju na uključivanje djece manjina, djece sa posebnim potrebama.

PLAN

Prvi dio: Provjera primjera za unapređenje kontakta i interakcije koje su pripremili učesnici (20 minuta)

(Vidi prethodno)

Drugi dio: Metode za unapređenje formiranja grupe i saradnje (30 minuta)

Prvi korak: Igra simulacije „Hajde da formiramo grupe“ (svi uzrasti) (15 minuta)

Učesnici formiraju odjeljenje. Sjede u krugu.

Opis aktivnosti:

Ovo je igra o što bržem formiranju i mijenjanju grupa. Trener će usmjeriti grupu da formira manje grupe, na osnovu istih kriterijuma koji su saopšteni grupi, i nakon što da znak. Cilj je da se što više ljudi predstavi što je moguće većem broju ljudi. Igra nije osmišljena da se vidi koliko brzo ili uspješno grupa može da sprovede uputstvo koje je dobila od trenera. Trener treba grupi da omogući dovoljno vremena da se podijele u timove i da se zatim predstavite jedno drugom ako to zahtijeva timska aktivnost. Važno je da igra teče prilično brzo. Primjeri:

1. Formirajte grupu od troje i predstavite se jedni drugima.
2. Formirajte drugu grupu od pet ljudi i predstavite se jedni drugima.
3. Formirajte grupu od 2 ljudi koji imaju košulje/majice „iste“ boje i predstavite se jedno drugom.
4. Formirajte grupu od 3 ljudi koji imaju „ista“ ili slična interesovanja i predstavite se jedni drugima.
5. Formirajte grupu ljudi čija imena imaju isti prvi samoglasnik u imenu i recite drugima svoje ime.

6. Formirajte grupu od 4 ljudi koji su rođeni u isto godišnje doba (jesen, zima, proljeće, ljeto).
7. U grupi vašeg godišnjeg doba, poredajte se prema datumu rođenja (dan i mjesec).
8. Sjetite se posljednje cifre u vašem broju telefona i formirajte grupu sa svakom osobom koja ima istu posljednju cifru.
9. Pronađite još jednu osobu koja živi na približno istoj udaljenosti od škole kao i vi.
10. Pronađite nekog kome članovi porodice žive u drugoj zemlji.
11. Pronađite najmanje troje ljudi koji vole picu.
12. Pronađite dvoje ljudi koji vole istu muziku.

Drugi korak: Dio za razmatranje sa pitanjima (10 minuta)

Osnovno pitanje: Koje kompetencije iz modela KDK su bile upotrijebljene?

Sadržaj (kognitivno učenje)

- Zašto je važno da brzo formirate grupe?
- Zašto je važno da upoznamo druge učenike u odjeljenju?

Društvene vještine (društveno učenje)

- Kako je ova aktivnost našem odjeljenju pomogla da se bolje upozna?
- Koje su neke od koristi kada radite zajedno sa drugima umjesto da radite sami?

Lično učenje

- Šta ste osjećali dok ste govorili ili slušali?
- U čemu ste najviše uživali u ovoj aktivnosti?

Treći korak: Trener sumira pozitivne efekte aktivnosti na formiranju grupa za učenje i nastavu (5 minuta)

Treći dio: Strategije i metode za unapređenje saradnje u učionici i u školama (25 minuta)

Prvi korak: Podsjetiti učesnike na sesiju Ocjenjivanje i na „leptir“ sa metodama u njemu.

Iznošenje prijedloga i nabranje na flipčartu:

Primjeri aktivnosti učenja kroz saradnju:

- radite u parovima,
- radite u malim grupama,
- učenje zasnovano na projektima,
- vršnjačko mentorstvo među učenicima.

Drugi korak: Strukturirana diskusija o prednostima i izazovima (10 minuta)

1. Dok držim nastavu, volim ...
2. Kako obezbjeđujemo stvarnu saradnju učenika? Koje tehnike koristimo da svaki učenik da svoj doprinos radu? Kako dobro organizovano kooperativno učenje doprinosi razvoju KDK?

Treći korak: Priprema paketa strategija za društvenu inkluziju (15 minuta)

Od učesnika se traži da zapamte razne pristupe:

- a. sastav grupa: 3 primjera (5 minuta)

- b. mogućnosti za društvenu interakciju: 3 prijedloga (5 minuta)
- c. grupne aktivnosti: osnovna organizacija (5 minuta)

Potrebni resursi:

- papir
- flipčart

Treća sesija. Unapređenje kritičkog mišljenja i posmatranja iz više perspektiva

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

- podsjetiti se okvira kompetencija;
- poboljšati praktične vještine za podučavanje i učenje demokratskih kompetencija;
- učiti iz iskustva;
- saznati više o vršnjačkom učenju.

PLAN

Prvi dio: Uvod i podsjećanje na Okvir kompetencija (vidi prvi, drugi i treći dan) (5 minuta)

Na osnovu modela „leptira“

Drugi dio: Unapređenje kritičkog razmišljanja – ciljevi, osnovne strategije i metode (25 minuta)

Prvi korak: Plenarno iznošenje ideja (5 minuta)

Drugi korak: Grupni rad na osnovu dolje navedene tabele (10 minuta)

Teme/Primjeri	Mogućnosti	Metode	Ciljevi učenja	Uticaj na demokratsku kulturu škole
Školska pravila	Početak školske godine	Diskusije i debate		
		Ispitivanje kontroverznih pitanja		
		Igre simulacije		
		Igra uloga		

Treći korak: Izlaganje i evaluacija sa crvenim tačkama ili +/-/? (10 minuta)

Treći dio: Praktični rad na metodama i primjerima za unapređenje kritičkog razmišljanja i sposobnosti da se promijeni perspektiva posmatranja stvari – vođeno čitanje (60 minuta)

Opis tehnike: Vođeno čitanje je tehnika za razvoj kritičkog mišljenja. Realizuje se tako da se prije čitanja/slušanja nekog teksta učesnici podstaknu na predviđanje. Cilj nije da oni „pogode“ o čemu se u tekstu govori,

nego je cilj predviđanja da ih zainteresujemo za pažljivo i kritičko slušanje i rasuđivanje. Važno je da izabrani tekst za čitanje ima dinamičku strukturu, barem jedan ili dva događaja koji radnju mogu razviti u raznim smjerovima, a to je zbog toga da bi predviđanja učesnika mogla biti raznovrsna. Iznošenjem predviđanja o sadržaju teksta učesnici postavljaju hipoteze, koje će biti testirane čitanjem/slušanjem.

Tekst se čita vođeno, tj. u nastavcima. To znači da se čita cjelina po cjelina, a u pauzama čitanja vodi se diskusija sa učesnicima o sadržaju teksta koji im je već poznat i oni se stalno podstiču na dalja predviđanja. Ova tehnika čitanja povezuje se sa učenjem zasnovanom na rješavanju problema.

Prije same realizacije aktivnosti potrebno je postaviti niz pitanja za aktivnosti prije čitanja (predviđanje), aktivnosti poslije čitanja (refleksija) i, naravno, pitanja koja postavljamo učesnicima u pauzama, tj. u prekidima čitanja.

Prvi korak – Produkovanje ideja o rješavanju problema (predviđanje)

Treneri učesnicima opisuju početnu situaciju za koju treba naći rješenje: Dječak Tomi je veoma tužan, jer se Džeremi doselio pored Stenlija, Tomovog najboljeg druga. Džeremi i Stenli su počeli da se druže, a to je Tom doživio kao veliku opasnost.

Šta biste preporučili Tomu da uradi kako bi riješio problem? Može li neko drugi pomoći u rješavanju problema? Najfrekventniji komentari mogu biti zapisani na čartu. (10min)

Step 2 – Čitanje teksta "Neprijateljska pita" (Dodatak 14) u nastavcima (vođeno čitanje). Pauze se prave u onim djelovima teksta koji su naročito uzbudljivi, što treneri mogu samostalno da procijene. U pauzama čitanja bilježe se na čartu očekivanja učesnika o daljim događajima, dobijena na osnovu pitanja: Šta mislite da će se dalje desiti? Na osnovu čega to mislite? (20 min)

Step 3 – Analiza procesa čitanja

Koliko su vaša predviđanja bila tačna? Opišite i ocijenite pristup Tomovog tate. Šta je u tom pristupu posebno korisno? Šta se moglo desiti da je Tomov tata dječaku dao direktan savjet?

Koliko ste bili pažljivi dok ste slušali tekst? Šta vas je podstaklo da budete pažljivi? U kojim je mjeri vaše kritičko mišljenje bilo aktivirano? Koje smo KDK aktivirali ovom pričom? Šta je npr. od KDK učio Tom u ovom događaju? Koje je KDK kompetencije pokazao Tomov tata? (15 min)

Step 4 – Primjeri zadataka/aktivnosti u kojima se aktivira učeničko kritičko mišljenje

Učesnici navode primjere aktivnosti koje posebno aktiviraju učeničko kritičko mišljenje, npr. vođeno čitanje (kao u prethodnom primjeru), čitanje uz pomoć istraživačkih zadataka, diskusija pro et contra, debata... Jedan učesnik zapisuje na čart papiru. Treneri podstiču i upućuju na model ROKDK. (15 min)

Dodatak 14 – Priča za vođeno čitanje

NEPRIJATELJSKA PITA

Derek Munson

Ljeto je bilo savršeno sve dok Džeremi Ros nije doselio odmah pored mog najboljeg prijatelja Stenlija. Nije mi se sviđao Džeremi. Imao je zabavu na koju nisam ni pozvan. Ali moj najbolji prijatelj Stenli jeste.

Nikad nijesam imao neprijatelja dok Džeremi nije doselio u komšiluk. Tata mi je rekao da je i on imao neprijatelje kad je bio mojih godina. Ali znao je način da ih se riješi.

Tata je izvukao dotrajali komadić papira iz knjige s receptima.

„Neprijateljska pita“, rekao je zadovoljno.

Možda se pitate šta je neprijateljska pita. Tata je rekao da je recept takva tajna da ni meni nije mogao reći. Molio sam ga da mi kaže nešto – bilo šta.

„Reći ću ti ovo, Tom“, rekao mi je. „Neprijateljska pita je najbrži poznati način da se riješiš neprijatelja.“ Ovo me natjeralo na razmišljanje. Koje vrste odvratnih stvari bih stavio u *neprijateljsku pitu*? Donio sam tati gliste i kamenje, ali ih je odmah vratio.

Izašao sam vani da se igram. Sve vrijeme slušao sam tatine zvuke iz kuhinje. Ovo bi moglo biti sjajno ljeto, ipak.

Pokušao sam da zamislim kako užasno neprijateljska pita mora mirisati. Ali mirisao sam nešto stvarno dobro. Koliko sam mogao osjetiti, to je dolazilo iz naše kuhinje. Bio sam zbunjen.

Ušao sam unutra da pitam tatu šta nije u redu. Neprijateljska pita ne bi trebalo da miriše ovako dobro. Ali tata je bio pametan. „Kad bi loše mirisala, neprijatelj je nikad ne bi jeo“, rekao je. Mogao bih reći da je i ranije pravio ovu pitu.

Zazvonio je zvučni signal rerne. Tata je isključio rernu i izvadio pitu. Izgledala je dovoljno dobro za jelo! Počinjao sam da shvatam.

Ali još uvijek nijesam bio siguran kako neprijateljska pita djeluje. Šta konkretno radi neprijateljima? Možda čini da im otpadne kosa, ili da im se neprijatno osjeća dah. Pitao sam tatu, ali nije bio od pomoći.

Dok se pita hladila, tata me uputio u moj zadatak.

Šaputao je. „Ako želiš da ovo radi, moraš da provedeš dan sa neprijateljem. Još i gore, treba da budeš fin prema njemu. Nije to lako. Ali to je jedini način na koji neprijateljska pita može da radi. Jesi li siguran da želiš ovo da radiš?“

Naravno da sam bio.

Sve što je trebalo da uradim je da provedem jedan dan sa Džeremijem, onda će on biti izbačen iz mog života. Povezao sam se biciklom do njegove kuće i pokucao na vrata.

Kad je Džeremi otvorio vrata, djelovao je iznenađeno.

„Možeš li da izađeš da se igramo?“, pitao sam.

Djelovao je zbunjeno. „Pitaću mamu“, rekao je. Vratio se sa cipelama u rukama.

Neko vrijeme smo vozili bicikle, zatim smo pojeli ručak. Nakon ručka pošli smo do moje kuće.

Bilo je čudno, ali bilo mi je zabavno sa mojim neprijateljem. Nijesam to mogao reći tati, pošto je radio na porno da napravi pitu.

Igrali smo igrice dok nas tata nije pozvao na večeru. Tata je napravio moju omiljenu hranu. To je i za Džeremija bila omiljena hrana! Možda Džeremi i nije tako loš, nakon svega. Počeo sam da razmišljam da smo možda trebali da zaboravimo neprijateljsku pitu.

„Tata“, rekao sam, „lijepo je imati novog prijatelja“. Pokušavao sam da mu kažem da mi Džeremi više nije neprijatelj. Ali tata se samo smiješio i šaputao. Vjerujem da je mislio da se samo pretvaram.

Ali nakon večere tata je iznio pitu. Podijelio je tri tanjira, dao jedan meni i jedan Džeremiju.

„Mmm“, rekao je Džeremi gledajući pitu.

Paničio sam. Nijesam želio da Džeremi jede neprijateljsku pitu! On je bio moj prijatelj!

„Ne jedi to!“, plakao sam. „To je loše!“

Džeremijeva viljuška se zaustavila prije usta. Gledao je u mene sa osmijehom. Osjetio sam olakšanje. Spasao sam mu život.

„Ako je tako loša“, pitao je Džeremi, „zašto je tvoj tata već pojeo pola?“

Zaista, tata je jeo neprijateljsku pitu.

„Dobra stvar“, mrmrljao je tata. Sjedio sam i posmatrao ih kako jedu. Nijedan od njih nije gubio kosu! Djelovalo je bezbjedno, pa sam uzeo da probam parče. Bilo je predivno!

Nakon deserta, Džeremi me pozvao da dođem do njega naredno jutro.

Što se tiče neprijateljske pite, još uvijek ne znam da je napravim. Pitam se da li je neprijatelji zaista mrze ili im opada kosa ili im dah neprijatno miriše. Ali ne znam ni da li ću ikada dobiti odgovor jer sam izgubio svog najboljeg neprijatelja.

Potrebni resursi:

- flipčart,
- marker,
- priča *Neprijateljska pita*

Četvrta sesija. Unapređenje vještina za rješavanje sukoba

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

- podstaći razmjenu iskustava i komunikaciju između učesnika;
- pokrenuti situaciju sukoba interesa i potreba;
- prepoznati konkretne potrebe i strategije komunikacije za demokratsko rješavanje sukoba;
- razviti vještine za demokratsko rješavanje sukoba;
- diskutovati situacije u učionici u kojima se aktivnost može koristiti za utvrđivanje osnovnih pravila.

PLAN

Prvi dio: Aktivnost rješavanja sukoba „Kuća mojih snova“ (1:15h)

Proces:

Prvi korak: Učesnici obuke se dijele u četiri male grupe.

Od malih grupa se traži da na listu papira nacrtaju svoju ličnu kuću iz snova (10 minuta).

Drugi korak: Poslije 10 minuta, treneri zamole učesnike da ostalim članovima svoje grupe predstave i opišu svoju sliku (10 minuta).

Treći korak: Zatim se od dvije grupe zatraži da se udruže i zalijepe svoje kuće iz snova na posebnom listu papira. Pošto je taj list manji od njihovih listova kada se spoje, učesnici će morati da smanje svoje kuće. Za ovu aktivnost im se da vremenski okvir (10 minuta).

Četvrti korak. Rezultati se predstavljaju plenarno (15 minuta).

Peti korak: Sada im se da manji list papira, koji treba da sadrži kuće obje grupe (15 minuta)

Šesti korak. Poslije toga počinje diskusija.

Drugi dio: Istraživanje strategija za demokratsko rješavanje sukoba

Prvi korak: Proces izvještavanja u središte stavlja KDK i nalaženje kreativnih rješenja umjesto upotrebe moći ili primjene nasilja.

Drugi korak: Potrebno je sumirati sljedeće smjernice za rješavanje sukoba:

- Iskusiti ne samo rješenje problema, već i načine na koje se problemi rješavaju.
- Saznajte koje su vaše potrebe.
- Razumjeti potrebu za jednakosti.
- Iskusiti uslove u kojima se javlja spremnost za suzdržavanje.
- Iskusiti uslove u kojima se javlja spremnost na komunikaciju.
- Razviti svijest o faktorima koji mogu da podstaknu ili spriječe potragu za kreativnim rješenjima.
- Razumjeti da je naša kultura često orjentisana prema rješenjima, a manje orjentisana prema potrebama.

Prijedlozi se zapisuju na flipčartu.

Treći dio: Kako možemo da iskoristimo ovo iskustvo za razvoj učionice? (15 minuta)

- Iznošenje ideja

Ideje se zapisuju na flipčartu.

Potrebni resursi:

- olovke
- listovi papira različite veličine
- makaze i lijepak
- čart tabla
- čart papir,
- marker.

SCENARIO PROGRAMA

ŠESTI DAN: ŠKOLA KAO BEZBJEDNA I PODSTICAJNA SREDINA ZA SVU DJECU

Sesije:

1. Otpornost u obrazovanju. Koncept, značaj i praktične strategije
2. Strategije koje jačaju otpornost u školi – rad na studijama slučaja
3. Školske politike i prakse za borbu protiv diskriminacije i nasilja
4. Integrisanje demokratske i inkluzivne perspektive u nastavu i učenje

Prva sesija. Otpornost u obrazovanju. Koncept, značaj i praktične strategije

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

- učiti o strategijama društvene inkluzije kroz iskustvo;
- podsjetiti se na značaj sigurne i podsticajne atmosfere u školi za pozitivan kognitivni i emocionalni razvoj;

- ispitati koncept otpornosti i njegovih prednosti za demokratski razvoj škole;
- naučiti kao se primjenjuju strategije koje jačaju otpornost u školama.

PLAN

Prvi dio: „Pusto ostrvo” – Aktivnost na društvenoj inkluziji (20 minuta)

Proces:

Učesnici rade u grupama (od po četiri ili pet) na velikom listu papira. Rečeno im je da nacrtaju stvari koje bi željeli da ponesu sa sobom ako bi morali da borave zajedno na pustom ostrvu. Postoji prostor da nacrtaju lične stvari, kao i opšti prostor za organizovanje njihovog zajedničkog života.

Moderator može proces da ostavi otvorenim ili da ponudi neke savjete u pogledu vođstva, jednakog broja stvari, pravičnosti i poštovanja potreba.

Kratka prezentacija planova za preživljavanje. Pažnja usmjerena na: saradnju, pravičnost, interakciju, komunikaciju, uključivanje svih.

Drugi dio: Biografsko razmišljanje o doprinosu škola u psihosocijalnoj podršci učenicima (20 minuta)

Prvi korak: Crtanje mape uma: „kritične situacije/periodi u mom životu” – podsticaji:

Šta i ko mi je pomogao? Da li me je škola (nastavnici, vršnjaci, itd.) podržala? Ako jeste, kako? Ako nije, zašto nije?” (10 minuta)

Drugi korak: razmjena i poređenje ličnog iskustva (10 minuta)

Treći dio: Otpornost u obrazovanju: Prezentacija koncepta i njegovog doprinosa demokratskom razvoju škole (40 minuta)

Trener predstavlja koncept tako što naglašava njegov značaj za razvoj škole:

- Koncept je tijesno povezan sa pristupom cijele škole za poboljšanje.
- Obuhvata školu, porodicu i zajednicu.
- Otpornost je posebno djelotvorna u poboljšanju akademskih rezultata učenika koji postižu slabije rezultate.
- Doprinosi demokratskoj kulturi škole i pozitivnoj atmosferi u školi.
- Demokratske kompetencije su od ključnog značaja za otpornost.

Prvi korak: PowerPoint prezentacija Otpornost u obrazovanju (20 minuta)

Drugi korak: Plenarna diskusija (20 minuta)

Četvrti dio: Vratite se svojoj mapi uma i razmatranju svoje biografije (10 minuta)

Podsticaji: Ako posmatrate vaš razvoj – možete li da prepoznate zaštitne i ograničavajuće faktore u svom životu?

Potrebni resursi

- projektor
- flipčart
- papir
- PowerPoint prezentacija, Otpornost u obrazovanju

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

- primijeniti koncept otpornosti na stvarnu situaciju u školama;
- produbiti razumijevanje načina na koje školska kultura i atmosfera utiču na razvoj učenika;
- prepoznati strategije za izgradnju otpornosti kod učenika;
- planirati razvoj škole i učionice.

PLAN

Uvod: Vježba za zagrijavanje koju moderira učesnik (5 minuta)

Prvi dio: Sagledavanje stvarne situacije u školama: šta znamo o našim učenicima? (40 minuta)

Prvi korak: Zaštitni i ograničavajući faktori koji utiču na dobrobit i postignuće naših učenika (20 minuta)

- rad u malim grupama (10 minuta),
- predstavljanje postera (10 minuta).

Drugi korak: Djeca u našim školama kojima je potrebna posebna podrška (npr. djeca povratnici, djeca manjina, djeca sa posebnim potrebama u učenju ...) (20 minuta)

- radite u malim grupama i diskutujte šta vi možete da uradite (10 minuta)
- razmjena rezultata i analiza (10 minuta)

Drugi dio: Izgradnja bezbjednog i podsticajnog školskog okruženja (45 minuta)

Prvi korak: Iznošenje ideja i navođenje na flipčartu (10 minuta)

Moderator sumira prijedloge i ističe značaj izgradnje dobrih društvenih odnosa i prijateljstava u školama, uspostavljanja atmosfere koja može da posluži kao kompenzacija za životne nepovoljnosti ili traumatska iskustva.

Drugi korak: Rad na studijama slučaja (20 minuta)

Rad u malim grupama, po mogućnosti iz iste škole ili iz škola sa sličnim izazovima.

Zadatak: Svaki član grupe predstavlja slučaj u maloj grupi. Grupa diskutuje o strategijama podrške u najproblematičnijim slučajevima.

Treći korak: Razmjena rješenja (15 minuta)

- Svaka grupa izlaže najproblematičniji slučaj.
- Plenarna diskusija o predloženim strategijama.

Potrebni resursi:

- papir
- marker
- flipčart

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

- proširiti metodološki repertoar;
- analizirati studije slučaja;
- steći znanje o školskim politikama i praksama protiv nasilja u školi.

PLAN

Prvi dio: Iskustvena aktivnost: „To sam ja” (10 minuta)

Autoportreti kao metod za podizanje samopouzdanja. Ova aktivnost bi se mogla povezati sa poznavanjem i kritičkim razumijevanjem sebe i sa samoefikasnošću.

• Govorim ove jezike:

• U ovome sam dobar:

• Ovo je moja omiljena hrana:

• Ovo me čini srećnim:

• Ovo je moje omiljeno mjesto:

• Ovo volim da se igram:

• Ovo je moj omiljeni lik iz crtanog filma:

• Ovo bih volio da naučim:

• Ovo bih ja volio da naučim svoje nastavnike:

• Ovo bih želio da budem:

• Ovo je moja najveća želja:

Ovo je moje ime: _____

Imam ovoliko godina: _____

Ovoliko sam visok: _____

Proces:

- učesnici dovršavaju rečenice,
- svi crteži se pokazuju na izložbi,
- učesnici mogu da prošetaju i saznaju nešto jedni o drugima,
- trener objašnjava ciljeve i upotrebu u školama.

Drugi dio: Politike i prakse za borbu protiv diskriminacije i nasilja u školi (45 minuta)

Prvi korak: Incidenti sa nasiljem i diskriminacijom u našoj školi (20 minuta)

- Plenarno iznošenje ideja i sakupljanje određenih slučajeva (10 minuta)
- Rad u malim grupama: do kakvih opasnih incidenata je dolazilo, da li imamo usvojene mjere protiv nasilja u školi? Koji su glavni uzroci agresivnog ponašanja? (10 minuta)

Drugi korak: Zašto je teško intervenirati protiv nasilja i diskriminacije u školi? (15 minuta)

Razmišljanje u parovima:

- a. Primijetio sam da je između učenika došlo do nasilnog verbalnog napada. Kako reagovati?
- b. Čula sam kako nastavnik vrijeđa dijete. Kako da reagujem?

Treći korak: Prezentacija i diskusija o politikama i mjerama (20 minuta)

- PowerPoint prezentacija Politike i prakse protiv nasilja u školi (10 minuta)
- Strukturirana diskusija: Da li je ova informacija korisna? Šta možemo ponijeti sa sobom nazad u školu? Da li imam kolege sa kojima mogu da sarađujem na suzbijanju nasilja? (10 minuta)

Treći dio: Poboljšanje naše prakse

Rad na studijama slučaja koje su sakupili nastavnici (Dodatak 15). Glavno pitanje za analizu studija je: Koje KDK mogu pomoći da se prevenira/promijeni takvo ponašanje?

Prvi korak: individualni rad na studijama slučaja (Dodatak 15) (10 minuta)

Učesnici analiziraju studije slučaja, uočavaju probleme koji uzrokuju nasilje.

Drugi korak: rad u malim grupama na najtežim slučajevima (15 minuta)

Učesnici pišu ideje za mjere intervencije.

Treći korak: prezentacija mjera intervencije (15 minuta)

Prezentovanje i diskusija o predloženim mjerama.

Dodatak 15: Studije slučaja koje su sakupili nastavnici

Prvo dijete je desetogodišnji Rom kojeg smatraju krupnim za svoje godine. U školi je od svoje pete godine mada njegovo pohađanje nije bilo redovno, posebno tokom posljednje godine. Pokazuje otpor prema uključivanju u većinu aspekata rada u školi, naročito prema radu koji obuhvata čitanje i pisanje. Čini se da je društveno izolovan u učionici i da ima malo prijatelja. Često prekida nastavu i ometa drugu djecu koja rade za njegovim stolom. Za njega se zna da je verbalno agresivan prema zaposlenima i drugim učenicima iako rijetko pribjegava primjeni fizičke sile.

Drugo dijete je šestogodišnja djevojčica sa govornom manom, nova u školi. Izaziva zabrinutost zbog navodnog nedostatka sposobnosti da se koncentriše i fokusira na bilo kakav zadatak. Često prekida aktivnosti u odjeljenju, ne reaguje na temu o kojoj se govori i često je druga djeca optužuju da ih je povrijedila. Njeno poznavanje jezika na kojem se podučava u školi je prilično ograničeno. I pored dva pokušaja, roditelji djeteta još uvijek nijesu odgovorili na zahtjev škole da dođu na sastanak.

Treće dijete je jedanaestogodišnji dječak koji se sa svojom porodicom vratio iz Njemačke. U školi je tri mjeseca. Čini se da za to vrijeme nije stekao prijatelje i veoma je tih u odjeljenju. Rijetko prati temu o kojoj se govori i najviše vremena provodi crtajući i sanjareći. Čini se da ne želi da govori o svojim ranijim iskustvima ili životu kod kuće, iako je škola jednom prilika dovela i prevodioca.

Četvrto dijete je trinaestogodišnja djevojčica koja se stalno upušta u ponašanje kojim traži pažnju i često prekida nastavu tokom časa sa cijelim odjeljenjem i zahtijeva da se njoj pokloni direktna pažnja. Čini se da je dobro integrisana u odjeljenje i da ima širok krug prijatelja. Međutim, izgleda da više voli društvo odraslih osoba i često nevoljno odlazi od nastavnice.

Peto dijete je devetogodišnji Rom koji se nalazi u ranoj fazi učenja jezika na kojem se odvija nastava i u školi je dvije godine. Iako je brzo naučio društveni jezik i dobro je integriran na igralištu, čini se da ne želi da pokuša da koristi svoje novostečene jezičke vještine u kontekstu učionice. Često se odlučuje da radi na svom maternjem jeziku sa drugim govornikom iz odjeljenja. U posljednje vrijeme sve češće nalazi opravdanja i govori da ga ne interesuje da nauči jezik na kojem se uči u školi ili da bude uspješan u učenju.

Šesto dijete je osmogodišnji dječak koji je u školu pošao prije dvije godine. U pohađanju nastave je generalno vrlo dobar, a oba njegova roditelja redovno prisustvuju sastancima u školi i razgovaraju sa učiteljicom. Iako je njegovo ponašanje u odjeljenju generalno dobro, često ima probleme na pauzama i tokom ručka, a to se posebno odnosi na malu grupu od tri dječaka, što može da rezultira agresivnim izlivima koji mogu da utiču na cjelokupnu situaciju u učionici.

Potrebni resursi:

- projektor
- flipčart
- papir
- PowerPoint prezentacija „Politike i prakse protiv nasilja u školi“
- radni list „Studije slučaja koje su sakupili nastavnici“

Četvrta sesija. Integriranje demokratske i inkluzivne perspektive u nastavu i učenje

ISHODI UČENJA

Učesnici će:

- analizirati i izmijeniti planove za držanje časa;
- unaprijediti prakse za demokratsku nastavu i učenje;
- vježbati upotrebu KDK u planiranju nastave.

PLAN

Uvod: Kratka vježba za zagrijavanje koju vodi učesnik (5 minuta)

Prvi dio: Analiza i izmjena planova za držanje časa za različite predmete (60 minuta)

Ovaj dio je kritička analiza časova koji su praćeni u školama u regionu (Dodatak 16).

Zadaci:

Prvi korak: Individualni rad (10 minuta)

- Molimo vas da pročitate planove za držanje časa i pokušate da prepoznate strategije koje su korišćene za društvenu inkluziju.
- Šta biste predložili da se promijeni? Koje kompetencije su potrebne nastavniku? Koje kompetencije su razvijene?
- Kako biste opisali sopstveni stil držanja nastave?

Drugi korak: Rad u malim grupama (20 minuta)

- Molimo vas da svoja zapažanja i komentare podijelite sa kolegama.
- Kako biste unaprijedili časove?

- Molimo vas da razmislite o mogućnostima za društvenu interakciju u nepovoljnim uslovima (nedostatak prostora, male učionice, nedostatak stolova, nedostatak materijala, loši materijalni uslovi).

Treći korak: Kako možete u svom planiranju časa u obzir da uzmete demokratsku perspektivu? (15 minuta)

Primjeri strategija:

- raspored sjedenja
- rad u parovima
- rad u grupama
- zajednički rad
- aktivnosti i igre?

Proces:

- rad u parovima, po mogućnosti nastavnici istih predmeta.
- prisjetite se svog stila držanja nastave i razmotrite nove prakse.

Četvrti korak: Plenarna diskusija o metodama i izazovima (15 minuta).

Pitanja za usmjeravanje diskusije: Kako bi kolege ili roditelji ili drugi akteri reagovali na vaše strategije za društvenu inkluziju djece koja pripadaju različitim etničkim/kulturnim grupama ili koja imaju različite potrebe u pogledu učenja? (15 minuta)

Treći dio: Ponijeti sa sobom određene ideje za međukulturne časove ili projekte o različitosti za razne starosne grupe (10 minuta).

Kratka sesija iznošenja ideja.

Četvrti dio: Interaktivna evaluacija obuke, „Pričamo kakav je bio dan...» (15 minuta)

Proces:

Učesnici šetaju po prostoriji. Kada im trener kaže da stanu, kratko će o obuci porazgovarati sa osobom koja se nalazi pored njih. Zatim opet počnu da se kreću dok ih trener ponovo ne zaustavi.

- Prvo zaustavljanje: „Na putu do kuće sretnete komšiju/inicu koji/a vas pita kakav vam je bio dan.“
- Drugo zaustavljanje: „Stigli ste kući i pričate kakav vam je bio dan“.
- Treće zaustavljanje: „Sjutradan sretnete kolegu, šta mu ispričate?“
- Četvrto zaustavljanje: „Vaš direktor/ica vas pita za obuku, i šta mu/joj ispričate?“

Završetak: Recite „doviđenja“ na što više stranih jezika.

Potrebni resursi:

- poster
- flipčart
- Dodatak 16: Primjeri planova za držanje časa dobijenih na osnovu posjeta školama u regionu

Primjeri planova za držanje časa dobijenih na osnovu posjete školama u regionu

Prvi primjer: čas engleskog

Tema: pismo prijatelju sa kojim se dopisujem

Osmi razred: oko 20 djece, mješovita grupa

Učionica: dovoljno prostora za organizaciju rada u grupama. Čini se da su djeci poznate metode rada kroz saradnju.

Zadatak: napisati pismo prijatelju sa kojim se dopisuješ, korišćenje radnog lista sa temama. Učenici čitaju svoja pisma.

Strategije društvene inkluzije: nastavnica se trudi da uključi sve učenike i proziva učenike iz zadnjih redova da čitaju. Pohvalila je rezultate rada u grupama. Rad u grupama kao instrument za društvenu interakciju i razmjenu.

Drugi primjer: čas engleskog

Tema: tumačenje književnog teksta

Osmi razred: oko 25 učenika, mješovita grupa

Učionica: prostrana, organizovana za rad u grupama

Zadaci: analiza teksta, diskusija o sadržaju, usmeno izražavanje individualnih mišljenja

Osvrt na čas: nastavnik se trudi da uključi svu djecu i takođe proziva tihe učenike ili učenike sa posebnim potrebama da odgovore. Nastavnik je pohvalio odgovore učenika. Učenje jezika je sredstvo za razmišljanje, individualizaciju i razmjenu mišljenja.

Treći primjer: čas hemije

Tema: razumijevanje formula i razmatranje hemijskih procesa

Deveti razred: oko 20 učenika; mješovita grupa.

Učionica: prostrana, redovi

Zadaci: učenici započinju samoorganizovani proces učenja, pišu formule na tabli i pozivaju vršnjake iz odjeljenja da odgovore na pitanja, a zatim zamijene mjesta.

Osvrt na čas: visok stepen učešća, nastavnica podržava i podstiče proces a da nije u centru pažnje i hvali odgovore učenika. Aktivno učešće je sredstvo za uključivanje učenika, vršnjačku saradnju i razmjenu znanja. Rodno uravnotežen proces učenja.

Četvrti primjer: čas matematike

Tema: geometrija, trouglovi i uglovi

Osmi razred: oko 25 učenika, mješovita grupa

Učionica: uska, učenici sjede u redovima, u zadnjim redovima sjede učenici Romi

Zadatak: čitanje poglavlja iz udžbenika, pitanja i odgovori

Osvrt na čas: nastavnik pažnju posvećuje samo učenicima u prvim redovima, ne pokušava da uključi svu djecu i ne provjerava da li sva djeca imaju olovke itd. Pojedina djeca djeluju izgubljeno, bez podrške.

Peti primjer: čas istorije

Tema: Bečki kongres

Osmi razred: oko 25 učenika, mješovita grupa

Učionica: uska, učenici sjede u redovima

Zadatak: ponavljanje istorijskih činjenica i čitanje poglavlja iz udžbenika, pitanja i odgovori

Osvrt na čas: učenje sa nastavnikom u centru, fokus je na znanju, prijateljski stav, nastavnik pokušava da uključi svu djecu i poklanja pažnju manjinskoj djeci. Pozitivna podrška i pohvala za postignuća. Nema organizovane interakcije između učenika tokom časa.

X. LITERATURA

- Anderson, L. W. & Krathwohl, D. R. (2001), *A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing: a Revision of Bloom's Taxonomy*, Longman Publishing, New York.
- Blum, B. S. (1981), *Taksonomija ili klasifikacija obrazovnih i odgojnih ciljeva, knjiga I – kognitivno područje*, Republički zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja, Beograd.
- Bookmarks – A Manual for Combating Hate Speech (2016).
- [Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education](#) (2016).
- [Compasito – A Manual for HRE with Young People](#) (2010).
- [Compass – A Manual for HRE with Young People](#) Compass – A Manual on Human Rights Education with Young People, new edition 2012 http://eycb.coe.int/compass/download_en.html.
- [Democracy in the Making: Good practices from 5 years of Regional Summer Academies](#) (2014).
- [Democratic Governance at Schools](#) (2009).
- Fighting School Segregation in Europe through Inclusive Education, Position Paper (2017).
- Guidelines for Social Inclusion of Roma, Ashkali and Egyptian Pupils in Schools. Pristina (2015).
- Guidelines for Learning Outcomes at Higher Educational Institutions in Montenegro (2015). TEMPUS project DEVCORE Development of Learning Outcomes Approach – *A Way to Better Comparability, Recognition and Employability at the Labor Market*.
- [How all Teachers can Support Citizenship and Human Rights Education: A Framework for the Development of Competences](#) (2009).
- Krathwohl, D. R. (2002), *A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview*, In *THEORY INTO PRACTICE*, Vol. 41, No 4, Autumn 2002, pp. 212-218, College of Education, The Ohio State University.
- [Living in Democracy. Lesson plans on EDC/HRE](#) (Volume 1-6, 2008-2014)
- Pešikan, A. i Zoran Lalović (2017). *Obrazovanje za život: Ključne kompetencije za 21. vijek u kurikulumima u Crnoj Gori*. UNICEF Crna Gora, Podgorica.
- *Reference Framework of Competences for Democratic Culture* (2018a). *Volume 1. Context, concepts and model*. Council of Europe, Strasbourg.
- *Reference Framework of Competences for Democratic Culture* (2018b). *Volume 2. Descriptors of competences for democratic culture*. Council of Europe, Strasbourg.
- *Reference Framework of Competences for Democratic Culture* (2018c). *Volume 3. Guidance for implementation*. Council of Europe, Strasbourg.
- School-Community-University partnerships for a Sustainable Democracy (2010).

Ovaj dokument je izrađen uz finansijsku podršku projekta „Podsticanje demokratske kulture u školama u Crnoj Gori“. Mišljenja i stavovi izraženi u ovom dokumentu ne odražavaju nužno zvanično mišljenje Evropske unije ili Savjeta Evrope.

MNE

Savjet Evrope je vodeća organizacija za ljudska prava na ovom kontinentu. Ima 47 država članica od kojih su 28 članice Evropske unije. Članice Savjeta Evrope obavezale su se na primjenu Evropske konvencije o ljudskim pravima, zaštitu ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. Evropski sud za ljudska prava vrši nadzor nad primjenom Konvencije u državama članicama.

www.coe.int

Zemlje članice Evropske unije odlučile su da udruže svoja znanja, resurse i svoje sudbine. One su zajedno izgradile zonu stabilnosti, demokratije i održivog razvoja, zadržavajući pri tom kulturnu raznolikost, toleranciju i slobodu pojedinca. Evropska unija poklanja posebnu pažnju razmjeni postignuća i vrijednosti sa zemljama i narodima izvan njenih granica.

www.europa.eu

Horizontal Facility for Western Balkans and Turkey

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe